

NAGY KITTI

NŐI EMANCIPÁCIÓ A DEBRECENI EGYETEM HALLGATÓI
VÉLEMÉNYÉNEK TÜKRÉBEN

Szakdolgozat

Szociológia MA szak
Nappali tagozat

Témavezető: dr. Szekeres Melinda

Debreceni Egyetem
Szociológia és Szociálpolitika Tanszék

2011

NŐI EMANCIPÁCIÓ A DEBRECENI EGYETEM HALLGATÓI VÉLEMÉNYÉNEK
TÜKRÉBEN

írta
Nagy Kitti

Kijelentem, hogy a szakdolgozat megfelel a Debreceni Egyetem Szociológia és
Szociálpolitika Tanszéke által támasztott tartalmi és formai követelményeknek

Államvizsga-bizottság elnöke

Témavezető

Bíráló

Debrecen
2011

Alulírott Nagy Kitti kijelentem, hogy a jelen szakdolgozat a saját munkám, amely kizárólag a saját kutatásaimon illetve a hivatkozásokban és a felhasznált irodalomjegyzékben megjelölt információkon alapul. Kijelentem, hogy kutatásaim során és a szakdolgozatomban nem sértettem meg más szerzők vagy intézmények szerzői jogait. Kijelentem, hogy a jelen szakdolgozat sem annak részei nem kerültek benyújtásra egyetlen felsőoktatási intézményben sem diplomamunkaként vagy szakdolgozatként vagy azok részeként.

Debrecen, 2011. március 27.

alíírás

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani konzulensemnek, dr. Szekeres Melindának útmutató tanácsaiért, segítségéért és végtelen türelméért.

Köszönöm a tíz Debreceni Egyetem nappali tagozatos hallgatójának, hogy őszintén válaszoltak interjúkérdéseimre és ezzel segítették munkámat.

Végül, de nem utolsó sorban, köszönetemet fejezem ki családomnak a szerető támogatásukért.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	ii
Ábrák jegyzéke.....	iii
Bevezetés.....	1
Első Fejezet: Hipotézis.....	2
Második fejezet: A női szocializáció	3
2.1 A női identitás kialakulásának kezdetei.....	3
2.2 „Mi leszel, ha nagy leszel?”	4
2.2.1 Várakozás.....	5
Harmadik fejezet: A dolgozó asszony	7
3.1 Kezdetektől napjainkig.....	7
3.2 A női karrier	18
3.2.1 "Üvegplafon-jelenség"	18
3.2.2 Női karrier típusok.....	19
3.3 A "modernizáció" hatása	19
Negyedik fejezet: Az eszes nőkép.....	21
4.1 A nők oktatása hazánkban.....	21
4.2 Az orvostudomány meghódításának nem zökkenőmentes útja	23
Ötödik fejezet: Feminizmus.....	26
5.1 Feminizmus néhány kérdése.....	26
5.2 A szellemi feminizmus	28
Hatodik fejezet: Kollektív erő.....	30
6.1 Női összefogások	30
Hetedik fejezet:Politikai életben való női részvét	32
Nyolcadik fejezet:”Minden sikeres férfi mögött egy nő áll”.....	35
Kilencedik fejezet: Hedonizmus.....	37
Tizedik fejezet:Kutatási eredmények	39
10.1 A kutatás központi kérdése.....	39
10.2 Interjúk	40
Összefoglalás.....	55
Felhasznált irodalom.....	57

Ábrák jegyzéke

1. ábra: Munkásnő.....	14
2. ábra: A munkaképes korú lakosságból az aktív keresők aránya.....	16
3. ábra: „A férfi feladata a kenyérkeresés; a nőé a háztartás és a család ellátása.”	17
4. ábra: Hugonnai Vilma.....	25
5. ábra: Simone de Beauvoir	29
6. ábra: A nők aránya egyes EU-tagországok és régiók parlamentjeiben, 2003.....	33

Bevezetés

Ha az ifjúsági tevékenységeket végigkövetjük a történelem során, számos változás tanúi lehetünk. Ahogy az időjárás, úgy azok is gyorsan változnak, néhány szempillantás alatt formálódnak, mire bekerül a köztudatba egy adott „divat” hullám a fiatalok körében, már jön is a következő. Számos példát lehetne felsorolni a rohamos változásokra, de én kiemelnék egyet, a női emancipációt. A női egyenjogúság kialakulása egy hosszú folyamat része, amely a XX. században bontakozott ki erőteljesebben, és napjainkban éli a fénykorát. Az, hogy a későbbi századokban hogyan alakul, nehéz előre jelezni. De egyben biztosak lehetünk, amit a női társadalom megszerzett, azt nem hagyja kicsúszni a kezei közül, és az emancipáció sarkalatos pontjaihoz ragaszkodni fog. Dolgozatomban érintem a feminizmus határait, de nem szeretnék benne elmélyülni, hiszen nem erre teszem a hangsúlyt. Ez a téma főleg azért érdekes, mert társadalmunk fiataljai teljesen máshogy látják a világot, mint nagyszüleink. Csupán két generációváltás zajlott le, de az ifjúsági szemléletben jelentős változások mentek végbe. Egyre több nő tanul tovább, egyre később kötnek házasságok, így kitolódnak a gyermekvállalások is. A férfiak karrierközpontú életvitele már megszokott, de az, hogy egy nő is szakmai sikereket érjen el, az a modern kor vívmánya.

Vizsgálódásom során arra helyezem a hangsúlyt, hogy a Debreceni Egyetem hallgatói hogyan vélekednek az emancipációról, miben látják az előnyeit és a hátrányait? Nagyon érdekel, hogy a női hallgatók, mit szeretnének elérni a hosszantartó tanulással? Mik a terveik? Mennyire karrier centrikusak? Számukra hol a határ a karrier és a családalapítás között, hol húzzák meg azt a bizonyos vonalat? Terveznek-e a közeljövőben családalapítást, és ha igen, mennyire szeretnék ennek az időpontját kitolni? Fel tudnák-e áldozni az anyaságot a „siker oltárán”? De nemcsak a női véleményeket, hanem a maszkulin pszichét is szeretném megismerni. Vajon ők, hogy látják ezt a „nagy” női „szabadságot”? Nem bántja-e a férfiúi önértéküket? Vannak e még olyan tradicionális gondolkodású ifjak, akik úgy vélik: „A nőnek a konyhába a hely, és nevelje a gyerekeket!”? Esetleg maximálisan elfogadják a két családfenntartó szerepet? Nehezményezik, ha a nő sikeresebb a karrier területén? Ezek a sarkalatosabb pontok, amelyek felkeltették az érdeklődésemet, és amelyekre fő hangsúlyt helyezem.

Első Fejezet:

Hipotézis

Hipotéziseim szerint a Debreceni Egyetem női hallgatói, előnyben részesítik ugyan a modernizáció által nyújtott egyenlőséget az élet minden területén, de többségük nem veti el a tradicionális családalapítás modelljét sem. Az egyetem női hallgatói azért tanulnak a húszas évei közepéig, hogy egyfajta karriert próbáljanak kiépíteni. Annak ellenére, hogy tudatában vannak az idő szűkösségének, megkísérelik azt, és öt-tíz év multával térnek vissza a tradíciókhoz és családot alapítanak. Jól tudják, hogy szakmai sikereiket ezzel „kettévágják”, de a biológiai óra is ketyeg és ennek érdekében képesek feláldozni a munkát. Valószínűleg a gyermek felnevelése után megpróbálnak visszatérni erre az előzőleg kitaposott ösvényre...

Ha megvizsgáljuk a jelenkori férfiképet, hogy egyre jobban elfogadják az egyenlőséget, de a biológiailag beprogramozott „domináns hím – elméletet” nehezen tudják elfogadni, vagy nem is biztos, hogy akarják. Azzal, hogy egy egyetemista férfi saját „köreiből” választ párt, számolnia kell azzal, hogy a lány is hasonló babérokra fog törni, sőt esetleg még vetélytársává is válhat. Én úgy látom, ezt kezdik elfogadni, de amikor a „Ki hordja a nadrágot a házban?” kérdés felmerül többségük egy king-kong mozdulattal a mellére csap, és azt válaszolják: „Hát a férfi!” A férfiak kezdik elfogadni a női emancipációt, de azért még mindig ők szeretnének a családfenntartók, a domináns személyek lenni.

A célcsoportom magasan képzett, értelmiségiek. Nagy valószínűséggel közülük kerülnek ki a jövő vezető személyiségei. Mivel vezető posztot tölthetnek be, másokat irányítanak, így különösen fontos, hogy hogyan vélekednek az emancipációról. Milyen szerepet szánnak a másik nemnek az életükben, az üzleti világban, vagy hova helyezik el önmagukat a jövőben?

Főleg arra lennék kíváncsi, milyen folyamat zajlik le bennük. Egy olyan életút érdekelne engem, hogy honnan indultak, most hol vannak és elképzeléseik szerint hova tartanak.

Második fejezet: A női szocializáció

2.1 A női identitás kialakulásának kezdetei

„Egy kultúra sokféle elvárással rendelkezhet a férfi és női viselkedésmódokat illetően. [...] Barry, Bacon és Chid arra mutat rá vizsgálatával, hogy azokban a társadalmakban, ahol nemek szerint eltérő módon befolyásolják bizonyos viselkedések kialakítását, a fiúk többnyire siker- és önbizalom-orientáltak, míg a lányok szocializációja elsősorban gondoskodás orientált lesz.” (Nancy 2000: 40-41) A lányok identitásának kialakulásában nagy szerepe van az anyáknak. Már gyermekkorban szocializálják a lánygyermeket, hogyan legyenek később igazi nők, anyák és feleségek egyszerre. Állandóan igazgatják, tökéletesítgetik lányaikat. A nevelés központjában nem az áll, hogyan legyen a lány sikeres, törtető vagy erős. Kis gyermekkortól úgy programozzák a lányokat, hogy a vélt női tulajdonságaikat segítették a felszínre. A lányoknak kisautó helyett babákat vesznek. Ha a lánygyermek elesik, megvigasztalják, míg fiú társaikat azzal vigasztalják *„Te már erős, nagyfiú vagy. A fiúk nem szoktak sírni.”* A kislány babázzon, a kisfiú autóval játsszon, a lányok könyvet olvassanak és hímezzenek szabadidejükben, míg a fiúk aktív, testmozgató sportokat űzenek. A lányoknál a törekenység, a lelki gyengeség inkább erény, míg a fiúknál szégyenletes tulajdonságok.

Gyermekkorban kialakulnak a női és férfi szerepek. A lányokat a türelem erényével ruházzák fel, míg a fiúkat az aktivitással, a hősies szerepek tudatosításával. *„A feminitást [...] a passzivitással, a hallgatással, a szimbolikus jelrendszerekből való kirekesztéssel, a tárgyiasítással azonosítják, s mindezzel szemben a maszkulinitást az aktivitással, a beszéd, a szimbolikus jelrendszerekhez való hozzáférés az alanyiség tengelye mentén rendezi el.”* (Sélei 2007: 9)

„A nő érzelmeknek él, amikor a férfi cselekszik.”

/Balzac/

A nemi identitásnevelés csak még jobban elmélyül az iskolákban. De míg a lányok küszködnek a szerepek elsajátításában, a fiúknak elvetve fordul meg a fejükben, hogy női „dolgokat” is kipróbáljanak. Nem fejezhetik ki érdeklődésüket a másik nem

szerepei iránt. Ez a belső harc a lányokban végül alábbhagy, és a női szerepek kezdenek kirajzolódni. A külső fontossá kezd válni, hogy a domináns nem szemében vonzóvá és kívánatosává váljanak. Ez a szépségesszme végigkíséri a nőket életük utolsó percéig. A nő valamelyik szerepre fog specializálódni, vagy azokat cserélgetni fogja. Az egyik ilyen szereptípus a „*kívánatos nő*”, aki a csábításra szakosodik. Ha jól megtanulja szerepét, kényszeresen igényli az agyondicsérést. Egész életében arra törekszik, hogy egészséges önképet és erős kortárs csoportokat alakítson ki. A másik típus a „*másiknak élj*”. Egész életét a szolgálatra, az áldozatra és a gondoskodásra építi. Megtanul várni, és mindent felad a másikért. (Madonna 1999) A pubertáskor elérésével a lányoknak nővé kell válniuk és ezt az elsajátított szerepet életük végéig hordozniuk kell. „*A férfiasság, nőiesség normái, mint ahogy minden norma, az egyén és a társadalom kultúrájának része.*” (H. Sas Judit 1984:240)

Még a tündérmesék által is azt közvetítik a lányoknak, hogy nem kell élete végéig dolgoznia, mert jön majd egy jóképű lovag, aki megmenti őket a munkától és felemeli a lányt a hétköznapi életből, és királynőként bánik vele, akinek a legfőbb feladata, csak a gyereknevelés lesz. Ne is csodálkozzunk, ha lányok milliói erre az eszmére szocializálódnak. De a modern tündérmesék mára már átalakultak és az önálló, munka világa után vágyó nőkért jöhet el a herceg fehér lovon, akiknek már van saját lovuk. „*A mese a nők helyzetének dinamikus metaforája, és rávilágít arra a kettős életre, amelyet a nők java része megél: a munka-és a teljesítményorientáltság, talán még „hírnév” is az otthonon kívül; valamint az érzelmi kötődés és a biztonságérzet a családi ház falain belül.*” (Madonna 1999:95)

2. 2 „Mi leszel, ha nagy leszel?”

Minden gyerek többször találkozik ezzel a kérdéssel. Az elfogadott válasz egy lánytól, anya akarok lenni, és babázni szeretnék. De ha egy kisfiútól hallanánk ugyanezt „*Apa szeretnék lenni!*”, az ismerősök összenéznének, és nagyon elgondolkodnának, hogy jó úton jár-e a gyermek. Egy fiútól az elfogadható, ha valami férfias szakmát nevez meg, mint például tűzoltó, rendőr. Ha már egy lány mondana ilyet, csak legyintenének a felnőttek és elmosolyodnának. „*Ami a kívánt szerepnek megfelelő, azt a szülők és a rokonság értékeli, megdicsérik, míg a szerepelőírásokkal ellentétes megnyilvánulásokat tiltják.[...] Ekkor már az azonos nemű szülővel való azonosulás struktúráját épít ki személyiségben [...]*”. (Buda 1985: 104)

De ha a kislány nagylánnyá válik, és felveszi a neki szánt szerepet (anyaság, otthonteremtés), rá kell döbennie, otthon ő a főnök, de a társadalom nem becsüli a munkáját. De, ha az asszony többre vágyik, és identitását hagyja kibontakozni, elmegy dolgozni, a családi kötelezettségei háttérbe szorulnak. Ezáltal igazi kompromisszumokat kell köttetnie, önmagával szemben, és a családjával is, hogy a családi idill megmaradjon, de a személyiségét is építgetni tudja. A munka világában nem biztos, hogy vezető szerephez jut, de otthon biztosan ő lesz az „úr”. De, ha az asszony megelégszik a háziasszony szerepével, előbb vagy utóbb, bekövetkezik a nyugtalanság, depresszió érzése, mert nem találja a helyét a világban. Esetleg ő többre vágyik, kirepülnek a gyerekek a családi fészekből, és hasztalannak látja saját életét. A társadalomtól való elszigetelődés mindenki számára fájó pont. Fontos a nők számára az önmegvalósítás és az, hogy a nő is teljes emberi lény. Mivel a fiúkat már gyermekkorban arra tanítják, hogy dolgozó emberré kell válniuk és utána családot alapítani, így ösztönösen ragaszkodni fog a munkához és az önmegvalósítást elsődleges helyre teszi. A lányokat arra készítik fel, hogy jön majd egy férfi, akivel összekötheti az életét és családot alapíthat. Ezért a házasság előtti időszakot a „várakozás” (Madonna 1999) időszakának is szokták nevezni.

2.2.1 Várakozás

Simone de Beauvoir azt mondja, a nő csak vár és tűr. Erre az elméletre építi gondolatait Madonna Kolbenschlag is. Éppen ezért helytálló M. Kolbenschlag mesehasonlata is. Minden királylány csak vár és vár a hős herceg eljövetelére. A meseírók a türelem erényével ruházzák fel női főszereplőjüket. Ez egy női szocializációs ág is egyben. Már gyermekkortól azt programozzák be a lánygyermekbe, hogy várjon kitartóan és türelmesen a szőke hercegre. A szocializáció hatására a lányok reménnyel telin várnak a férfirra ahelyett, hogy a várakozás helyett cselekednének. A férfi az aktív figura a történetben, míg a nő a passzív, cselekvésre képtelen. Ezért van az, hogy a herceg hegyeket mozgat meg, óceánokat úszik át, sárkányokkal küzd, mire megmenti az ő hercegnőjét. Ezek a mesék már kiskorunkba arra tanítanak, a nő várjon, míg a férfiak cselekszenek. *„A tündérmeséink kollektív tudatunk esti meséi. Bevésődnek a kulturális emlékezetünkbe, mert az emberi lét azon kríziseit értelmezik, melyek mindannyinkban közősek. Közös vágyak beteljesülései, elvont álmok, melyek megoldják a konfliktusokat,*

és értelmet adnak a tapasztalatnak.” (Madonna 1999:19) A klasszikus mesék azt a női archetípust jelenítik meg, amelyek a nemi szerepeket sugallják.

Madonna Kolbenschlag a várakozást az álom hasonlatával magyarázza. *„Legyen szó akár Hófehérkéről üvegkoporsójában, akár Csipkerózsikáról (az ágyban), az a serdülőkori álom, hogy az ifjúság és a tökéletesség örökké tart, bizony nem több: álom.”* (Madonna 1999:18) Aki nem mer változtatni, az ténylegesen ebbe az állapotba kerülhet. Csipkerózsika a legjobb példa a passzivitásra, ami azt is jelentheti, hogy ez erősen jellemzi a (korábbi) nők lelki-szellemi helyzetét a világban. Meg vannak fosztva az önállóságtól, a transzcendenciától és az önmegvalósítástól a férfiak által irányított világban.

A fiatal lányokat régen a bágyadtság, unottság, aggodás és elégedetlenség jellemezte, ezt ma csak egyszerűen úgy mondanánk önutálat és depresszió. Meg vannak győződve arról, hogy valamire várnak. De mire?

Harmadik fejezet:

A dolgozó asszony

3. 1 Kezdetektől napjainkig

„Igaz, hogy a legtöbb társadalomban –legyen az ősi, ókori vagy modern- mindig létezett egyfajta munkamegosztás a férfi-és a női szerepek között, az iparosodás azonban még tovább vitte és radikalizálta ezt a megosztást.” (Madonna 1999: 98) Még a primitív korok asszonyai is nagyobb szerepet kaptak. Elfogadták őket dolgozóként, vagy/és vezetőként is egyaránt.

Az antropológusok szerint, azok a hordák, amik az ősi közösségeket jellemezték, vándorló életformát folytattak. Már a korai társadalmakban kialakultak a női alárendelt szerepek. A nők nehéz fizikai munkát végeztek, ők voltak a hordák teherhordói, így nem volt szabad kezük a vándorlás során, ha veszély közelgett. Az asszonyok a súlyokat cipelték, a férfiak pedig lesben álltak és várták a támadásokat. Már ekkor a férfiak töltötték be a védelmező szerepet. Igaz, voltak harcos nők, az úgynevezett amazonok, akik kegyetlenségükben utolérték a harcos férfiakat, de mégis gyengébbnek bizonyultak. Mivel a nők feladata volt a fajfenntartás, így a teherhordó munkájukat nem tudták ellátni, amikor teherbe estek és legyengültek. Hatalmas távolság alakult ki a férfi és a női erő között. A terhes nő kiszolgáltatottá és haszталanná vált. A terhesség és a szülés kimerítette energiáikat, nem tudták megvédeni magukat és utódukat, így ez a feladat a férfiakra hárult. Ebben az időben még nem ismertek semmilyen fogamzásgátló módszert, egyre több gyermek született, ami a horda számára teher volt, mert el kellett látni élelemmel. Akkoriban még nem alakult ki a szülőtudat, nem érezték a gyermek fontosságát. Az ősi közösségek tagjai azt gondolták, a nőket valamilyen titokzatos erő szállja meg és megtermékenyülnek, ezért furcsának tekintették a nőket.

Még a földművelő közösségek is felsőbb erőnek tartották a terhességet, a nőket nagy tisztelet övezte mindaddig, míg tudatossá nem vált, hogy a férfi is kell a megtermékenyítéshez. Amikor ráeszméltek erre, megváltozott a nők helyzete. A misztikus lényből egyszerű, alárendel halandó vált. Ekkor a kezdetleges anyaközpontúságot felváltja a patriokális intézmény. A nőket a házköré kárhoztatják -

gyereknevelés, házi ipar végzése- és egy úgynevezett mikrovilágba zárják őket. Attól a pillanattól, amikor a születés titkára fény derült, a nők sorsa megpecsételődött. Az istennői magaslatról lezuhantak, de nem csupán emberi szintre, hanem még alacsonyabb rendű lényt faragott a férfi belőlük. (Rosalind 2000)

Az ókori rabszolgatartó társadalom kialakulásával elterjedt a monogámia. Minden férfinak, csak egy felesége lehetett, de rabszolganője számtalan, ellenben a nőkkel, ők csak egy férfival létesíthettek szexuális kapcsolatot, a férjükkel. Ha ezt megszegték, és más férfit is gyönyörben részesítettek, súlyos árat fizettek érte. Nem csak a rabszolganőket tekintették tulajdonnak, hanem a család nőtagjait is, akik felett a férfinak teljhatalmat élveztek. Arisztotelész nőképe, is jól tükrözi a kor eszméit:

„Az asszony olyan a férfihoz, mint a rabszolga az urához, a kétkézi munkás a szellemihez, a barbár a görögökhöz. Az asszony befejezetlen férfi, aki megállott a fejlődés alacsonyabb lépcsőfokán, az asszony gyöngye akarátú, ennél fogva képtelen a függetlenségre, jellem vagy helyzet dolgában legjobb számára a csendes otthoni lét, mert itt a maga házi dolgában elsőrangú lehet, külső dolgaiban a férfi kormányozza. Az asszony bátorsága engedelmességében van, a hallgatás a dicsősége.”

(Arisztotelész: Az állam)

„A nő akkor becsületes, ha a házban marad, s erkölcstelen, ha szabadon jár-kelek odakint. A férfinak az a szégyenletes, ha otthon marad bezárva, ahelyett, hogy a világ ügyeivel foglalná el magát.” (Rosalind 2000: 77)

A korai feudalizmusban, az egyház úgy fogalmazott, a nők nem lehetnek egyenrangúak a férfiakkal, hiszen Isten Ádámot teremtette először – ráadásul saját képére- és csak utána „maradék anyagból” hozta létre Évát. Az asszonyt Ádámnak teremtette az Isten, és nem fordítva. A nő számára a férj jelentette azt, amit a férfi számára Isten, vagyis a nőnek a férjét Istennek kell tekintenie. A középkorban úgy szocializálták a gyerekeket, hogy az apát jobban kell szeretni és tisztelni, mint az anyát. A fiúgyermek bizonyos kortól felnőtt jogokat kapnak, hogy ugyanúgy bánhassanak édesanyjukkal és lánytestvéreikkel, mint az apjuk. A nőket korlátozni kell, meg kell nevelni, hiszen Éva kárhoztatta el az emberiséget, így a nőt kell büntetni ezért. A férfinak kötelessége volt, hogy a bűnös asszonyt megnevelje, még ha az fájdalommal is járt. Egy szabály volt, a nő nem hallhat bele a „nevelésbe”.

A középkorban, ahhoz, hogy egy nő megmeneküljön a férfiak önkényétől és tudáshoz is jusson, kolostorba kellett vonulnia, ezzel lemondott minden földi „gyönyöréről” és szenvedésről is.

„Ha a nő nem dolgozik, nincs lehetősége arra, hogy felülemelkedjen a hétköznapi világán, és autonóm lényé váljon.”

/ Madonna Kolbenschlag/

Az amerikai gyarmati korszakban központi szerepük jutott a nőknek a gazdasági életben. A 17. században, a nő fontos támaszt jelentett a családjának, ellátta élelemmel, ruhával, ő termelt. Még amikor a szövés és a fonás saját igények kielégítésére szolgált, a nők és gyerekek otthon végezték az efféle munkákat, főleg saját igények kielégítésére. De többször előfordult, hogy a kimarad felesleges termékeket kivitték a piacra és áruba bocsátották. Alice Clark szerint a férjeknek való alárendeltségről széles körben elterjedt hit valójában nem jelentett valódi elnyomást, amíg a nő munkáját tiszteletben tartották, és a férj és a feleség olyan közösséget alkotott, amelyben mind a munkát, mind a bért megosztották. Egy idő után a kereskedők szerződést kötöttek az asszonyokkal, és üzletszerűen kezdték el otthon folytatni a munkát. Az első gyárak szolgáltak lerakodó helyként a már otthon előállított termékeknek. De az asszonyok még nagyobb szerepet vállaltak a szociális életben, ők voltak, akik az elesetteket, betegeket, árvákat ápolták, gondozták. Habár az ipari és a társadalmi életben fontos szerepet töltöttek be, mégis hátrányos helyzetben voltak jogi szempontból, a jogrendszerből szinte teljesen kiszorultak. A 18. században az otthon és a munka világa teljesen elkülönült, így a nők visszakényszerültek otthonaikba.

Amikor a gazdaság a mezőgazdaság felől az ipar felé tolódott el, a nők elveszítették munkájukat, és a munkájuk feletti közvetlen ellenőrzést és minden ebből következő társadalmi megbecsülést. Az ipari forradalom következménye az volt a nőkre nézve, hogy a termelés otthonról a gyárba került, ez a női munkaerőre nézve súlyos következményekkel járt. *„A nők elvesztették a korábbi munkatársi szerepet, hiszen ettől kezdve a feleségtől megtagadták a jogot, hogy férje munkájában osztozzanak. Az iparosodás kora előtt a nők gyakran dolgoztak együtt férjükkel vagy velük szoros együttműködésben: együtt arattak, tallózták a tarlót, kötötték a kévét, csépelelték a gabonát, együtt ásták a földet. A középkor fontos képi metaforája volt a kiegyensúlyozott házaspár, akik kölcsönös függőségben egymástól, közösen művelték a földjüket.”*

(Rosalind 2000: 212) Ez a több ezer éves „rend” lett az ipari forradalom egyik első áldozata.

Az iparosodás bekövetkezésével a nők szerepe a ház körüli teendőkre összpontosult, vagy ipari munkásokká váltak, de jóval kisebb bért kaptak, mint férfi társaik, mert úgy tartották a nők természetből eredendően kisebbrendűek. Az asszonyok jobban jártak, ha inkább otthoni munkát végeztek, minthogy gyárba robotoljanak. *„Az állandó embertelen munkakörülmények, az ipari károsodás fiatal nőkből öreg, nyomorék eltorzult vénasszonyokat csinált, akik negyven éves koruk után már munkaképtelenek voltak.”* (Rosalind 2000: 216) A nőkre már nem volt olyan nagy szükség, mint korábban. Inkább a ház mutogatható „dekorelemeivé” váltak. Csak a társadalmi mobilitásban foglaltak el nagy szerepet, abban is csak addig, míg férjhez nem adták őket. Házasság révén lehetet elmozdulni a társadalmi rétegek között. A nő főleg a család jobb státuszának eszközévé vált. Ezért is fordítottak rá nagy figyelmet, hogy minél vonzóbb és szebb legyen. Csak a felszínen volt a hangsúly, az hogy mi van a mász alatt, jelentéktelen. A nő legyen figyelmes, udvarias, szerény, visszahúzódott, erkölcsös, mindenbe adjon igazat a férfiaknak. Nem csak nem tartották fontosnak, sőt, még elleneztek is, ha egy nő saját gondolattal, eszmerendszerrel, véleménnyel rendelkezett. *„A nők még ma is elsősorban szimbolikus tárgyként kerülnek be a szimbolikus javak gazdaságába [...]. A nőknek-mivel olyan szimbólumok, amelyek egyszerre erősítik meg és teszik közszemlére a csoport (család, nemzet stb.) szimbolikus tőkáját – külső megjelenésükkel (szépitkezésükkel, öltözködésükkel, testtartásukkal stb.) kell megjeleníteniük azt [...]”*(Pierre Bourdieu 1994:43). A nők a tetszés felkeltésére vannak szocializálva, és kötelességük, hogy kívánatosá tegyék magukat. A 19. században az otthon kívüli munka szégyenné vált, a társadalom kirekedtségének foka lett. Az asszonynak a porcelánbaba –effektus mellett jó feleséggé és anyává kellett válnia. Az effajta társadalmi elvárások miatt leértékelődött a munkába kényszerülő munkásosztály asszonyai szerepe. Ők azok a nők, akik nem tehetik meg, hogy otthon maradnak, mert nekik is ki kellett venni részüket abból, hogy a mindennapi betevőt megteremtsék. Ők, akik keményen küzdöttek a létfennmaradásért, ők voltak a legkevésbé megbecsült nők. A középosztálybeli nők körében a tétlenség vált divattá.

A nyugati civilizációkban azt sugallták a nőkbe, hogy ők csak másodrendűek, a férfiak mögött. *„[...] Amerikában a függetlenségi háború után tetőzött, amikor az iparosodás és a féktelen kapitalizmus a férfiak és nők szerepének felosztását tovább fokozta, és áthághatatlan szakadékot hozott létre a házon belül és a közélet, az otthon és*

a piac között.” (Madonna 1999: 30) A társadalom elkeríti a nőt különböző nekik szánt elfoglaltsággal (vallás, művészet, otthon, tanítás). A női identitásprogram része, hogy kikérjük a férfiak tanácsát. A férfi mindig okosabbnak érzi magát, mint a nő, bántaná az önérzetét, ha nem így látná és sugallná a külvilág felé. A javaslatkéréssel a nők érik el, hogy a férfi a nőt butábbnak gondolja. Évszázadok alatt megkövesedett az a férfi gondolat, hogy ők az okosabbak, az ügyesebbek és ők mindent jobban tudnak, mint nő társaik.

A problémák akkor bontakoznak ki leginkább, mikor a fiatal hölgy csak vár és vár, de nem jön a kérő és a társadalom szemében ő lesz a nemkívánatos, vénlány. Inkább a halál, mint a társadalom rosszálló pillantása. A szingli élet, csak a modernkor büszkesége.

Sokáig a nők semmilyen jogot nem élveztek, még akkor sem, ha ők voltak a bántalmazott felek. A társadalom és egyben a bíróság is úgy érvel, hogy a törvények a férjnek adományozzák a feleség feletti jogokat. A 19. században minden fejlett társadalomban a nőt a társadalom két, ellentétes szegletébe taszították, fönt és lent, megfosztva a középben elhelyezkedő mozgásterüktől, ahol eddig a férfiakkal együtt boldogulhattak. Létrejött egy új, elkülönített női alsóbb osztály. Ezzel egyidejűleg megszületett a nőkérdés problémája. A történelemhez az is hozzájárult, hogy arra a megállapításra jutottak a tudósok, hogy a női agy kisebb, mint a férfié. *„A férfi intelligencia felsőbbrendűségének elméletével igazolták a férfi felsőbbrendűség gyakorlatát, s ez az eredmény is komoly problémát okozott.”* (Rosalind 2000: 259) A 19. században erős nőjogi ellenesség mutatkozott meg Napóleon részéről is. Azt hangsúlyozta *„a férjnek teljhatalma kell legyen felesége fölött”*, és annak minden vagyona csak a férfit illeti, beleértve a gyermekeket is. Ahogy Rosalind Miles fogalmaz: *„A francia nők nagyobb szabadságot élveztek a sötét középkorban, mint Napóleon polgári törvénykönyvének 1804-ben történt bevezetése után.”* (Rosalind 2000: 260) Az iparosodás jólétének köszönhetően létrejött az unatkozó nő, aki a férje társadalmi szimbólumává vált. A társadalmi hierarchia máik végén helyezkedett el a dolgozó nő, akinek semmennyi szabadideje nem maradt, napközben teljes munkaidőben dolgozott, éjszaka a háztartást vezette otthon.

Az ipari forradalom lezajlása után családok gazdasági szükségletei és a népesség szaporodás következtében a női munkaerő iránti kereslet megnőtt. Az iparosodás előtti társadalmakban a cél a családi szükségletek kielégítése volt, a termelés és a fogyasztás térbelileg nem vált el egymástól, és elég volt a családi gazdaság fenntartásához. Az

iparosodás után a termelés és a fogyasztás különvált egymástól, így a családi bér gazdaságból kellett megélni, ami nem volt elegendő a létfenntartáshoz sem, így a férfiak mellett a hajadon lányok és asszonyok is munkába kényszerültek. Angliában a lányok főleg textilgyárakban helyezkedtek el. A családok szívesebben küldték el lányukat üzembe, mint hogy házicselédnek adják. 1851-ben például Stockportban a hajadonok 53 százaléka gyárban dolgozott, és csak 7, 8 százaléka cselédként. Franciaországban is hasonló volt a helyzet, például Roubaix-ban a hajadonok 50 százaléka textiliparban dolgozott, míg cselédnek csak 10 százalék állt be. Ennek ellenére Budapesten 1880 és 1941 között még meghatározó szerepet töltött be a nők munkavégzésében a házicselédtség intézménye, de 1920-as adatok szerint már több nő vállalt munkát hazánkban is az iparban, mint a házicselédként – a változások szele minket is elértek. Házasság után a nők többsége háztartásbeli lett, például 1860-as években a francia férjhezett nők 40 százaléka folytatta munkaviszonyát, míg Angliában 25 százalék. A „*családi fogyasztó gazdaság*”¹ kialakulása növelte a hajadonok munkalehetőségeit, míg a férjhezett nők egyre kevesebb időt töltöttek a kereső tevékenységgel. Ennek egyik oka, hogy a férfiak és a nők közötti bérezés nagy különbséget mutat, így elég volt a férfinak dolgoznia, a felesége csak töredékét kereste a férj keresetének. A századfordulóra Angliában és Franciaországban a textilipar hanyatlásnak indult. 1851-ben az angol nőknek 22 százaléka dolgozott ebben az iparágban, 1911-ben csupán 16 százalékuk. Franciaországban is érezhető volt a csökkenés, míg 1861-ben 10 százalék nőt alkalmaztak a textiliparban, addig 1906-ban már csak 7 százalékot. (Nagy Beáta 1994)

Az iparosodáson át vezetett az út a kapitalizmushoz és közben eddig nem ismert szakmák jöttek létre, mint a bankszakma, pénzügyi- és üzleti világ, távíroda. Az írógép megjelenése új munkalehetőséget tárt az asszonyok és lányok elé. Gyorsíróként, telefonos kisasszonyként vagy titkárnőként számtalan nő lépett a „dolgozó lányok” sorába. A nők belekóstoltak a dolgozó életbe, de ez sem nyújtott teljes elégedettséget, mert a nők a férfiak bérének töredékéért dolgoztak. Növekedtek a hajadonoknak kínált munkalehetőségek, úgynevezett „fehérgalléros foglalkozások”, de ezek nem igényeltek magas képzettséget, és nem is jártak magas fizetéssel. Például 1861 és 1911 között Angliában a férfi tisztviselők, irodisták száma ötszörösére nőtt, addig a nőké négyszázszorosára. A franciaországi változások csak később alakultak ki, 1906 és 1936

¹ A családokban egyre nagyobb hangsúlyt kapott a fogyasztás, ami a megnövekedett anyagi lehetőségeknek volt köszönhető. Forrás: Nagy Beáta

közötti számadatok szerint az ipari szférákban a nők száma 57, 1 százalékról 42,3 százalékra csökkent, a terciér szektorban 44 százalékról 56 százalékra nőtt. A tanári és gondozói szakmában is drasztikusan megemelkedtek a női foglalkoztatottságok, és ezek a szakmák már megigényelték a szakmai képzettséget is. (Nagy Beáta 1994). Magyarországon is hasonló volt a helyzet. 1910 és 1935 között a nők egyharmada/egynegyede vállalt munkát – mutatják Gyáni Gábor kutatásának eredményei. 1910-ben a budapesti nők 38, 5 százaléka volt kereső, míg ezzel szemben az egész ország női lakosának a 24,1 százaléka. Az 1930-as országos adatok szerint a nők 27, 9 százaléka dolgozott. Budapest fontos szerepet játszott a női munkavállalók életében, nagyon sok nő a fővárosban próbált munkához jutni.

A női munkavállalók még mindig hátrányos helyzetben voltak, ők sokkal kevesebb bért kaptak, mint férfi társaik. Ennek legfőbb oka, hogy a nők alulképzettek voltak a férfiakhoz képest, így kevesebb „emberi tőkével” rendelkeztek. 1932-ben a budapesti nők a férfiak bérének csupán 60 százalékát kapták meg. A nemek közti eltérés különösen szembetűnő a nyugdíjazásban, a nők a férfiak nyugdíjának 40 százalékában részesültek. Az oktatás területén dolgozó nőknek valamivel jobb volt a helyzetük, ők a férfi kollégáik keresetének 87 százalékát kapták meg. Az emancipálódást elősegítette a demográfiai változások, főleg a gyermekszám csökkenés, melynek következtében megváltozott a feleség lekööttsége a kisgyermek körül, és így saját szakmai fejlődésére is sokkal jobban figyelhetett.

Az emancipációs folyamatok a különböző társadalmi rétegek asszonyai között eltérően zajlott le. A munkásnők kevésbé vettek részt a szakmai és politikai jogokért vívott harcban, nekik a házi munkát is el kellett látniuk, és nem volt idejük gyülekezetekre járni. (Nagy Beáta 1994)

A korábbi korokban, még a II. világháború előtt is megszokott volt, hogy a nő a gyermekneveléssel és a háztartással foglalkozik, a férje pedig a családfenntartó. Nem nagyon volt olyan, hogy a nő munkába állt volna, főleg nem férjes asszonyként. Ha mégis előfordult, akkor is megmaradt a „hierarchia”. A férfi mindig magasabb pozícióban volt és többet keresett, mint az asszony. A nő legfőbb feladata az utódnemzés és nevelés volt.

Magyarország a II. világháború után nagy változásokon ment át. A családokat már nem lehetett egy fős keresetből fenntartani, így az adott helyzet a nőket is munkába állította. Ezt a tömeges női munkába állást a diktatúra propagandája is erősen támogatta.

Kendős, mosolygós munkába álló nőkel voltak tele a filmhíradók, a plakátok. (Bene 2007: 33)

1. ábra Munkásnő²

Így a nőket akaratuk ellenére is egyre jobban belesodorták az emancipációba. A rendszer olyan fegyvert adott az asszonyok kezébe, mellyel talán még ő maguk sem tudtak bánni. Kiindulópontja lehetett a csonka családok létrejöttének, a házasságon kívül született gyermekszám megugrásának. (Bene 2007) Mindez a korábbi berögzült, rendhagyó szerepeket megrezegtette.

A női munka fokozatosan állandósult, az asszonyok öntudatosabbak lettek, és „törekvőbbek”. De nem mondtak le azért a hagyományos anyai szerepről sem, így meg kellett állniuk a helyüket anyaként és munkásnőként is. A szocializmus a gazdaság mellett a társadalom átalakítását is fő célul tűzte ki, kiemelt hangsúlyt fektetett a családok irányítására. „A hatalom emancipációs programja a női egyenjogúság feltételét a kereső-foglalkozásban jelölte meg.”(Neményi 1994: 237) A nők munkába állásának szükségességét hirdették, de csak olcsó és képzetlen munkát kínáltak neki. Az államszocializmus az oktatás esélyegyenlőségének zászlaját is meglebegette a nők előtt, de hiába lettek szakképzettek vagy diplomások a munkaerő-piaci helyzetük nem sokban változott a korábbi korokhoz képest. 1949-ben a szakképzetlen munkaerő 27 százaléka volt nő, a nyolcvanas években a nők fele. 1990-ben a nők 37 százaléka végzett szakképzetlen, betanított munkát. Közben a végzettség tekintetében megelőzték a férfiakat. A nőknek nemcsak a megfelelő munkakörbe való bejutás nehezítette meg a helyzetüket, hanem a nemek szerint jövedelemkülönbség is. (Neményi 1994)

² <http://www.cultiris.com/kepek/adatlap/41158> Utolsó letöltés: 2011. március 27. 18: 47

A 19-dik században „virágzó szocialista és utópikus közösségek legjelentősebb érdeme az” (Madonna 1999: 102), hogy szembeszálltak ezzel a világgéppel, és arra törekedtek, hogy a nők és férfiak mind a házon belül, mind azon kívül egyforma munkamegosztásban részesüljenek. Ennek az egyenlőbb munkamegosztás –elvnek a kibontakozása csak a 20. században következett be, de mai napig folyamatban van a megvalósulása.

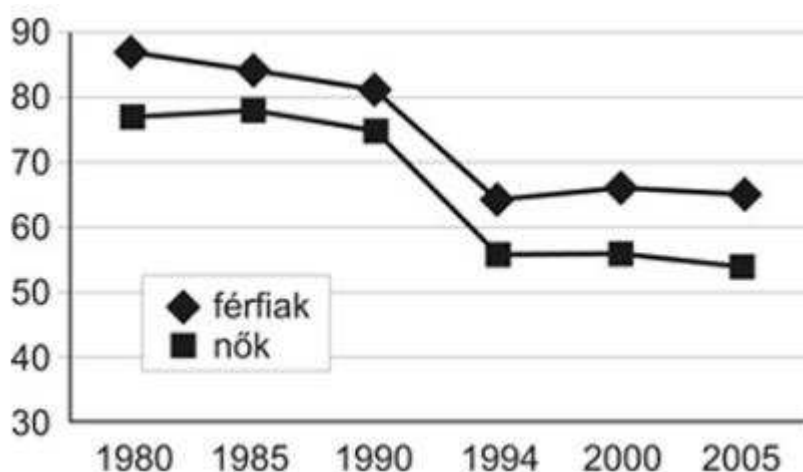
Az államszocializmus szervezett munkaerőpiaca a társadalom egészének integrálására törekedve a fiatal generációk vágyainak irányt, értelmet és célt adott (Gazsó-Laki 2004). Ezt az időszakot a foglalkoztatottság magas szintje jellemezte, szinte mindenkinek volt munkája.

Kalkulálhatóak voltak az adott képzettség megszerzése után várható elhelyezkedési, jövedelmi, karrierbeli és mobilitásbeli hozadékok is. „A politikai és gazdasági rendszerváltás párhuzamosan zajlott [...] . Az átalakulás alapvetően átrendezte a politikai, gazdasági, családi és a mögötte meghúzódó emberi viszonyokat.” (Koncz 1994: 209)

A rendszerváltás időszakában mindenki a szervezett munkaerőpiacra készült, de a rendszerváltás után a makrogazdasági, munkaerő-piaci, társadalomszerkezeti változások a generációs újratermelés feltételeit és körülményeit nagymértékben átalakították. (Gazsó-Laki 2004.) A rendszerváltás mélyen érinti a nők helyzetét is, egyre több bizonytalanságot hoz az életükbe. Az átalakulás legfontosabb része a demokratizálódás, ami társadalmi esélyegyenlőséget kellene teremtenie. De a nemek közötti esélyegyenlőség nem valósult meg teljes valójában. Egyre rosszabb munkaerő-piaci helyzet alakult ki a kisgyermek anyáknál. A piaci verseny felerősödött és a nők a férfiakhoz képest hátrébb szorultak. (Gazsó Ferenc- Laki László 2004) A nők munkaerő-piaci helyzetének legsúlyosabb jellemzője, hogy nemcsak az induláskor, de a munkaerő-piacon belüli mobilitásban is hátrányos helyzetben voltak. A nőknek rosszabbak a munkaerő-piaci elhelyezkedési esélyeik, egyrészt a társadalmi helyzetükből adódóan, másrészt a gyenge munkaerő-piaci pozíciójukban. Tény, hogy a nők többsége iskolázottság területén előnyösebb posztot foglal el, de a munkáltató szemében a szakképzettség és a gyakorlat a legfontosabb. Valamint nem elfelejtendő tény, hogy az évszázadok alatt berögződött maszkulinitás még mai napig él a társadalomban. Magyarországon sokáig nem védte a nőket törvény a munkahelyi diszkriminációtól. A nők számára nem csak a horizontális mobilitás a nehezebb, de a vertikális is. Egyrészt röghöz kötöttebbek (voltak) mint a férfiak, másrészt kisebb (volt)

az önbizalmuk, és jobban hiányzott belőlük a versenyszellem –állítja Koncz Katalin. Sajnos erős a munkahelyi szegregáció, nem jellemző a férfi-nőifoglalkozások közti átjárás. Napjainkra ez az elkülönülés valamelyest lazult, de megfigyelhetjük, hogy a nők többször tűzik ki célul az egykori férfias állásokat, mint, hogy egy férfi a tipikus női állásokat- ez utóbbi mai napig ritka. A demokratizálódás útján járva is érezhető a bérek közötti különbség férfi és nő között, igaz a „kereseti olló” egyre inkább szétnyílik. 1990-ben a nők még a férfiak bruttó átlagkeresetének 71 százalékát kapták meg. (Koncz Katalin 1994)

„Az 1980-as évek végére mind a férfiak, mind a nők körében teljes foglalkoztatottság valósult meg.” (Tóth 2007:2/5) A rendszerváltás után mindkét nem foglalkoztatottsága egyformán csökkent, míg 1995-ben emelkedés látható a férfiaknál és a nőknél is.

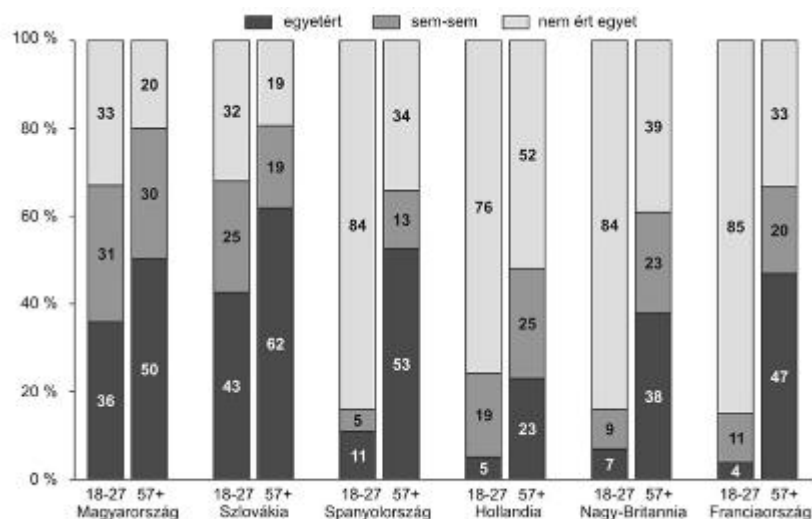
2. ábra A munkaképes korú lakosságból az aktív keresők aránya (Munkaügyi adattár)

Forrás: Tóth Olga 2007:4/5

Az Eurostat 2006 adatai alapján megfigyelhető, hogy a haza férfi és női foglalkoztatottság lemaradást mutat az Európai Unió többi tagországhoz képest. Míg az Unió tagországaiban átlagosan 56,3 százalék volt a nők foglalkoztatottsága, addig a férfiaké 71,2 százalék. Ugyanekkor az eredmények azt mutatják, hogy a magyarországi női foglalkoztatottság 50,9 százalék, a férfi 63,0 százalék volt. (Tóth: 2007)

A következő ábrát szomorú tényként kell elfogadnunk. Az a berögződésre, hogy „A férfi feladata a kenyérkeresés; a nőé a háztartás és a család ellátása” szinte mai

napig él Magyarország lakosaiban. Sajnos a hazai eredmények sokkal tradicionálisabb jelleget mutatnak, mint Európa más országai. Hazánkban a fiataloknak (18-27 éves) a 36 százaléka egyetért a kijelentéssel, az 57 év felettieknek az 50 százaléka. Az idősek aránya még meg is érthető, ők abban a korban nőttek fel, amikor még erős volt ez a köztudatban, de a fiatalok felfogása érthetetlen. Talán erős szocializációs és társadalmi hatások miatt gondolkodnak mai napig így. Érdekes, hogy Szlovákiában még magasabb az egyetértők számadatai, mint nálunk. A nyugati országokban megfigyelhető, hogy az idősebb korosztálynak (57 év felettiek) közel a fele érte egyet az állítással, de a fiatalabb generációnak már csekély százaléka. Spanyolországban, Hollandiában, Nagy-Britanniában és Franciaországban a megkérdezettek 18 és 27 év közöttiek nagy százaléka (76-85 %) nem ért egyet azzal, hogy „A férfi feladata a kenyérkeresés; a nőé a háztartás és a család ellátása”. Sajnos hazánkban az ellenzők aránya csupán egyharmadot tesz ki a 2003-as kutatási adatok szerint.

3. ábra • „A férfi feladata a kenyérkeresés; a nőé a háztartás és a család ellátása.” Az International Social Survey (ISSP) 2003-as Család moduljának adataiból. Forrás: TÁRKI adatbank.

Forrás:Tóth Olga 2007:4/5

3.2 A női karrier

A férfiak számára a hatalom és a pénz jelenti a karrier, míg a nőknek nemcsak az előzőek, hanem a kiteljesedés, a munkahelyi személyes kapcsolatok is. A női életpálya általában stabilabb és rugalmatlanabb, mint a férfiaké. A nők kevésbé flexibilisek, kevésbé mobilak, jobban ragaszkodnak a megszokotthoz. A nők általában alacsonyabb beosztásban vannak, mint a férfiak, sokszor a középvezetői poszt a karrierjük csúcsát

jelenti, akár mennyire is próbálnának feltörni, egy úgynevezett „üvegplafon jelenséggel” találják magukat szemben.

3.2.1 „Üvegplafon-jelenség”

„A modern társadalmakban a társadalmi státusz egyik leglényegesebb alkotóeleme az egyén foglalkozása, vagyis a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt pozíció.” (Czibere 2008:37) *„Az egyetem elvégzését követően a nők túlnyomó többsége alacsonyabb társadalmi elismertségű állásokhoz jut, mint az azonos szakot elvégzett férfiak.”* (Kovács Mónika 2001)

A nők sokkal hátrányosabb helyzetben vannak a munkahelyi előmenetel területén. Ezeknek az esélyegyenlőtlenségeknek az okai a biológiai és a társadalmi különbségekben keresendők. A nőkről alkotott sztereotípiák miatt alakult ki. A munkaadók szerint egy nőtt a kedvesség, szelídség jellemez, addig egy férfi és egyben a jó vezető legfőbb tulajdonsága a gyors döntésképeség, olykor agresszivitás, önállóság és határozottság. De ha egy nő megpróbál azonosulni ezekkel az elvárt maszkulin jegyekkel, a nő ellenszenves vonásokat képvisel, és ez már nem tetsző a munkáltató számára. (Kovács Mónika 2001) Az, hogy a nők fizikailag gyengébbek ma már nem jelent akkora hátrányt, mint inkább a gyermekvállalás. Az a tényező mérvadó a munkavállalásnál, hogy a nőnek van-e vagy tervez a közeljövőben gyermekvállalást. (Czibere 2008) A család megosztja az asszony energiáját, és nem alkalmas munkavállaló a férfi főnökök szerint. A gyermekszüléssel fellépő munkakimaradás is negatív momentum a munkavállalásnál. Ha egy férfi házas és családos, az nála az erény és a megbízhatóság jelképe. A nők eleve hátrányos helyzetből indulnak a munkaerőpiacon. Az úgynevezett „üvegplafon-jelenség” a nőket eleve korlátozza. Számos esetben olyan láthatatlan gát kerül a nő elé, amit nem tud átlépni a társadalmi sztereotípiák miatt. Ezt a problémát jól tükrözi, hogy míg a középvezetői állások 20 százalékát nők töltik be, addig a társadalom –és gazdaságirányítás kulcspozícióinak csupán 1-3 százalékát. (Kovács 2001)

3. 2. 2 Női karrier típusok

A női munkakarrier három típusát különbözteti meg Koncz Katalin. Mindhárom típus magába hordozza az előnyöket és a hátrányokat is. Az első a „családi karrier”, amely a család és a házkörűli munkára korlátozódik le. Ennek az előnye az „otthon védelme”, de számtalan hátránnyal jár együtt, mint például kiszolgáltatottság, a társadalmi perifériára szorulás, társadalmi kapcsolatok lecsökkenése vagy a meglévő szakmai ismeretek gyors romlása. A második a „munkaerő-piaci karrier” vagyis a karrierorientált nők, akikre a folyamatos munkaerőviszony a jellemző. Főként magas beosztású, diplomás nők tartoznak ebbe a kategóriába, sokaknak nincs gyereke, vagy szinglik. Az önmegvalósítás, a kiteljesedés és az előrehaladás a ranglétrán a céljuk. Sajnos ennek a legfőbb hátránya az esélyegyenlőség, az előbbieken leírtak alapján is tudjuk, hogy a nők sokkal kevesebbet keresnek, mint a férfiak hasonló, vagy ugyanolyan beosztásban is. A harmadik munkakarrierbeli típus a „kettős kötődésű karrier”, amely az előző két típus ötvözését jelenti. A nő próbálja megtalálni az egyensúlyt a család és a munka világa között. A másik két típusra vonatkozó előnyök itt is érvényesek, de több hátránnyal is járnak, mint például a nőnek több területen kell megfelelnie, túlterheltté válnak. Nehéz a családi és munkahelyi teendők összehangolása, kitolódhat a gyermekvállalás, vagy háttérbe szorulhat a család a munka mellett. (Koncz 2005)

3. 3 „A modernizáció” hatása

1948-ban egy Fernberger nevű kutató megfigyelte, hogy a férfiakat magasabb rendűnek ítélték, mint a nőket. McKee és Sherriff 1967-es kutatása is ezt bizonyítja, a megkérdezett férfiak 93 százaléka magasabb rendűnek ítélte meg saját nemét, mint a nőit. A feltett kérdés az volt, hogy a férfiak a nőkhöz képest mennyi érnek. A női résztvevők 86 százaléka is ugyanazt a visszajelzést adta, miszerint a férfiak többet érnek. Wener és LaRussa 1985-ben megismételték a McKee és Sherriff – féle kutatást, és az adatok azt mutatták, hogy még az 1970-es évekbeli női mozgalmak sem hoztak nagy szemléletbeli változást a nők és a férfiak között. Igaz, a két nem közötti távolság valamelyest csökkent. (Kristi -Mahzarin 2003) 1998-as kutatásokban is megfigyelhetjük, még ha nem is becsülik olyan drasztikusan alá a nőket, de mégis elkülönítik a tudásukat. A hiedelmek szerint a férfiak a matematika és a tudomány területén sikeresebbek, míg a nők a nyelvekhez és a művészetekhez értenek jobban. (Ez

az elmélet visszavezethető ahhoz, hogy a korábbi korokban, a gazdag nőket a művészetekre - zene, festészet, kézimunka- tanították, addig a férfiakat iskolákban oktatták a tudományok elsajátítására.) Egy 1999-ben végzett kutatás központi kérdése a nemi szerepekre vonatkozó hiedelmek voltak. Az alanyok férfi és női hallgatók. A megkérdezettek egyértelműen a férfiakat vezető beosztású állásokkal kötötték össze (főnök, igazgató), a nőket segítő munkákkal (asszisztens, titkárnő). Annak ellenére, hogy felsőoktatásban résztvevő nőket is kérdeztek, mégis a női szerepeket a hagyományos női szerepekkel kötik össze. *„A nemek közötti különbségekkel kapcsolatos hiedelmek fennmaradnak annak ellenére, hogy tudjuk, hogy nem stabilak, és idővel lecsökkennek.”* (Kristi -Mahzarin 2003:268)

Negyedik fejezet: Az eszes nőkép

4.1 A nők oktatása hazánkban

Korábban az intézményesített felsőoktatás a férfiak kiváltsága volt. A női képzés csak a privilegizált rétegek lányai körében valósulhatott meg, elsősorban zárdákban vagy egyéb magánintézetekben. Hiába részesülhetett e szűk női csoportok oktatásban, ez nem lehetett egyenértékű a férfiakéval. Csak később sikerült a női oktatást a férfiakéhoz hasonlóan felzárkóztatni.

Tény, hogy a felsőoktatás történelmi modernizációjának első hosszú fázisában a nők a férfiaknál sokkal ritkábban vehettek részt a felsőoktatásban. 1880 és 1945 között a felsőosztálybeli nők is bekerülhettek a felsőoktatásba, de egy sor nemek szerinti egyenlőtlenséggel kellett megbirkózniuk. *„A felsőoktatásba való bejutás jogát 1885-ben, a szavazójogot 1920-ban terjesztették ki a nőkre. Azonban a két világháború között mindvégig fontos vitakérdés maradt a nők politikai és felsőoktatási jogainak korlátozása.”* (Nagy 1994: 173) 1910-ben a fiúkhoz képest csekély számú lány érettségizett, így aki nem rendelkezett ezzel a középfokú végzettséggel annak esélye sem volt a továbbtanulásra. Annak a lánynak, akinek sikerült az érettségit letennie, sokkal jobban kellett teljesíteni, mind a közép- és mind a felsőoktatásban. A koedukált középiskolai oktatás csak a tárgyalt korszak elején jelent meg, de egyetemi szinten mindig ez volt a jellemző –amikor már a nők is felvételt nyerhettek. A lánygimnáziumokban nyújtott tudásanyag csak 1934-től lett azonos a fiúgimnáziumokéval. Ezért a lányok érettségije évekig nem volt egyenértékű a fiúkéval, így nem voltak jogosultak bármely egyetemi szakra. Mivel a nők nem kaptak bebocsátást bármely szakra, így a munkaerő-piaci elhelyezkedési lehetőségeiket is erősen leszűkítették. 1895-től *„az egyetemek bölcsész- és orvoskarára, valamint gyógyszerészeti tanfolyamaira nők is felvehetők. Ez tehát a nőknek főképpen a jog-és államtudományokból való kizárását jelentette, de bennfoglaltatott a teológiától és [...] egy sor szakfőiskolától való [...] távoltartás is.”* (Karády 1994: 178) A két világháború közötti numerus clausus nemcsak a zsidóságra, de a nőkre is súlyos megszorításokat mért az egyetemi továbbtanulásuk szempontjából. Mindezek mellett a legjobban elnőiesedett szakok elsősorban a szolgáltatásokat vagy gondozást célzó képzések voltak, semmiképpen sem a hatalomgyakorlást elősegítő irányok. A nők által megszerzett

diplomák még így is kevesebb értékkel bírtak, főleg azért, mert ha munkába állnak, előbb utóbb otthagyják azt a gyermeknevelés miatt. De az egyenlőtlenségeknek itt még nem ért végett. Nem elég, hogy az előző feltételeknek meg kellett felelni, és elfogadni azokat, a lányok többsége magas társadalmi osztályból került ki. A férfi és női hallgatók családjai társadalmi helyzete között nagy szakadékok tátongtak. Egy fiúnak nem kellett vagyonosnak lennie, hogy felvételt nyerjen, ellenben egy lánynak igen. Ahhoz, hogy egy nő diplomát kapjon szigorúbb rostán kellett átmennie. Gazdagabbnak és műveltebbnek kellett lennie, mint férfi hallgatótársainak. Ezért van az, hogy a lányok több nyelven beszéltek, és a művészetekben is aktívabb szereplők voltak. Az előkelőbb családok igyekeztek lányaikat taníttatni, hogy a családot rangon tartsák, vagy emeljék a presztízsét. Éppen ezért a felső iskolázottság egyre fontosabbá vált. (Karády 1994)

1910 és 1935 között jelentősen nőtt a munkaerő képzés mindkét nem esetében. Ez köszönhető az analfabétizmus csökkenésének is. 1935-ben a kereső férfiak 10 százaléka, a nők 1, 9 százaléka rendelkezett diplomával. Az ezredfordulóra a munkavállaló nők száma a kétszeresére nőtt.

Magyarországon *„az utóbbi évtizedekben világszerte tapasztalható tendencia az iskolai végzettség szintjének növekedése. A fejlett régiókban ezzel párhuzamosan gyorsan csökkent a nők hagyományos lemaradása a férfiak mögött, egyes országokban pedig már a nők javára fordult az összehasonlítás a fiatalabb korcsoportokban.”* (Hrubos 1994: 197) A kutatások eredményei szerint 1990-ben a nők kedvezőtlenebb helyzetben vannak, mint a férfiak. 70 százalékuk 8 általánost végeztek, vagy még azt sem, míg a férfiaknál ez az arány nincs 60 százalék. Középfokú szakmunkásképzőt két és félszer annyi férfi végzett, mint nő. A középiskolai végzettség tekintetében a nők százalékos aránya nagyobb, de a felsőfokú végzettséget több férfi szerezte meg az adott időszakban. A nők számának növekedése a középfokú iskolákban erőteljesen megnőtt harminc év alatt, a férfiak két és félszer többen végezték el ezeket az iskolákat, míg a nők négyszerese. 1980-ban még a férfiak lélekszáma vezetett a felsőoktatásban, de 1990-ben már csekély volt a két nem közötti különbség. Az egyetemi végzettségűeknek 36 százaléka nő, míg a főiskolai végzettségűek 54 százaléka. A középfokú végzettséget igénylő pénzügyi, számviteli, irodai, egészségügyi és szociális szakmák területét szinte a nők uralják. (Hrubos 1994)

4. 2 Az orvostudomány meghódításának nem zökkenőmentes útja

„Jaj annak a betegnek, akit nem nők gyógyítanak.”

/Lope de Vega/

Évezredekig úgy vélték, ami férfi, az felsőbbrendű, vagy legalábbis normaalkotó. Egykét bátor nő megpróbálta bebizonyítani, hogy ő sem alsóbbrendű, mint férfitársai. I.e. 4. században egy Agnodiszé nevű nő sikeresen meghódította a tudás kizárólagosan férfi-birodalmát. Orvosi tanulmányokat folytatott, és férfinak álcázva magát nőgyógyászként kezdett praktizálni. Orvostársai féltékenységből meggyanúsították, hogy elcsábítja betegeit, és bíróság elé vitték az ügyet, hogy életét megmentse, le kellett lepleznie magát. Így egy új vád született ellene, de felmentették. Végül Agnodiszé lett a világ első számú ismert nőgyógyásza. Számtalan női próbálkozás volt a tudományok meghódítására, de a nőket továbbra is elzárták a közszerepléstől.

A női nemet állandóan butasága miatt dorgálták, logikus lett volna, hogy az oktatásban lássák az orvosságot. De ezt női gondolkodásnak tekintették, és nem hatotta meg a férfiakat. Inkább olyan lépéseket tettek, ami még jobban a tudatlanság mélyére sodorja a nőket. (Rosalind 2000)

A férfiak sokáig úgy tartották, hogy a nők alkalmatlanok a tanulásra, mert nem megfelelő az agyműködésük. Számtalan feminista író ennek az ellenkezőjét akarta bebizonyítani. De nem csak ők, hanem a történelem is tanúbizonyságot adott erre. A nők se nem rosszabbak, se nem jobbak a férfiaknál. A feminista történészek számtalan bizonyítékot előástak azért, hogy megcáfolják, hogy a nők fizikai felépítésüknél és lelkialkatuknál fogva gyengébbek, passzívabbak, vagy kevésbé jó munkaerő, kevésbé racionálisak, mint a férfiak. (Joan 2001)

Sokáig több generáció élt együtt egy fedél alatt, és szinte mindig állapotos vagy beteg volt egy családtag, így az ápolás és gondozás feladata az asszonyokra hárult. A szakember túl drága lett volna, de a nők ismerték a gyógyítás rejtelseit. A nehezebb időkben is a nők látták el a hadisérültek gondozását, szegények és betegek ápolását, gyermekágyi kötelezettségeket, mégsem lehetett belőlük igazi orvos. A 19. századig nem volt lehetősége egy nőnek tudományos, orvosi oklevél megszerzésére. A szakmából való kizárás elsősorú oka az volt, hogy a nők szellemképességek terén sokkal gyengébbek, mint a férfiak. Például 1220-ban a párizsi egyetem kizárta a nőket soraiból,

és saját diákjain kívül mindenki másnak megtiltották a praktizálást. 1485-ben, Franciaországban VIII. Károly rendelete megtiltotta, hogy nők sebészként dolgozzanak. Valószínűleg sok nő akart ilyen vagy hasonló pályára lépni, ezért törvénybe iktatták ennek a tilalmát. (Rosalind 2000)

Amikor Sophia Jex- Blake hat másik nővel először jelent meg, 1870-ben az edinburghi orvosi kar előadástermében, hat élő birka várta őket, ezzel is szimbolizálva a női nem és az állat közötti hasonlóságokat. „*A kora újkor kezdetétől az előítélet új életre kelt az új érvek és megfigyelések alapján: a nőknek csekélyke agyvelejük van, s az is zabkása, semmint hús, ahogy a férfiaké, a tanulás elszárítja belső szerveiket, s a gondolkodásba beleőrülnek.*” (Rosalind 2000:152) Sophia és egyik női társa a szakmai megvetések miatt kénytelen volt Svájcba költözni és az ottani egyetemen oklevelet szerezni. (Kiss László 2009) Ez csak egy a sok példa közül, hogy az orvosi karok férfijai hogyan vélekedtek az egyenlő bánásmódról. A nőket mind fizikailag, mind szellemileg lenézték, és képtelennek tartották a szakma tudóinak.

A 18. század végén még gyógyszerészi feladat elvégzésére sem tartották alkalmasnak a nőket agybeli és erkölcsi hiányosságuk miatt. Nagyon sok férfi orvos emelte fel szavát a női orvosok ellen. Például a „*korozsvári egyetem kórboncnoka, Genersich Antal professzor*” (Kiss László 2009:358) a médiában (Magyar Polgár, 1880) is kifejtette nézeteit, miszerint nem ért egyet azzal, hogy a társadalom női tagjai is gyógyító szakma képviselőivé váljanak. De nem csak az orvos történelemben találkozunk ehhez hasonló nőellenességgel, hanem az élet megannyi területén. (Kiss László 2009)

Az úttörést az Osztrák-Magyar Monarchia felvilágosult pénzügyminiszterének, Kállay Béni intézkedése hozta meg. 1878-ban a monarchia megszállta a török fennhatóság alatt álló Boszniát, ahol számtalan nő meghalt azért, mert a muzulmán vallás tiltotta, hogy meztelen női testet férfi orvos láthasson. Így Kállay 1891-ben megelégette ezt a kegyetlenséget a női nemmel szemben, és egy nemzetközi pályázatot hirdetett meg, egy boszniai orvosnői állásra. Elsőként egy lengyel orvosnő kapta meg ezt a forradalmian új lehetőséget. (Kiss László 2009)

Hazánk első doktornője, Hugonnai Vilma (1847-1922) grófnő, aki Zürichben szerzett orvosi oklevelet, de Magyarországon először nem ismerték el, mint női orvos. Csak ötvenéves korára sikerült elérnie, hogy teljes jogú doktorrá avanzsálják. (Rosalind 2000)

4. ábra Hugonnai Vilma³

1895-ben Ferenc József rendelete alapján kimondták, hogy nők is részt vehetnek bölcsészeti, orvosi és gyógyszerész pályán. Így az első hazai egyetemen végzett orvosnő Steinberger Sarolta lett, 1900-ban. Ezzel utat törtek a női orvostanhallgatók előtt. De az igazi fellendülés az első világháborúban következett be. Amikor minden orvosi segítségre szükség lett. Ennek következményeként 1918-ban Lovászy Márton a Károlyi-kormány vallás-és közoktatásügyi minisztere elrendelte a nők egyenjogúságát az egyetemen. De ezt a női emancipációt 1919-ben ismét korlátozták. (Kiss László 2009)

³ <http://www.tortenelmioruletek.blogspot.com/> Utolsó letöltés: 2011. március 28. 00:29

Ötödik fejezet: Feminizmus

5. 1 Feminizmus néhány kérdése

„Ami az európai társadalmak történetében az elmúlt kétszáz évben döntő változásokat hozott és ami a nemek társadalmi kapcsolatát is befolyásolta, az maga a modernizációnak nevezett folyamat”

/Acsády Judit/

Az Egyesült Államokban a nőmozgalmak közvetlen fejleményei a feminista elméletek és az ebből kialakult „nőtudomány” (*women’s studies*) és a „társadalmi nem tudománya” (*gender studies*). Az utóbbi a nemek közötti társadalmi különbségekkel foglalkozó tudományág. (Martha 1994) A társadalmi nem fogalma nemcsak a nőkre, hanem a férfiakra is vonatkozik, és a kettőjük egymáshoz való viszonyára is. (Czibere 2008)

Az 1950-es és 1960-as évek amerikai polgárjogi mozgalmából nőtték ki magukat a női emancipációs törekvések. Kezdetben csak fehér és középosztálybeli nők vettek részt benne. Ekkor még nem jelentek meg a faji, az osztályellenesség és a szexuális orientáció kérdései. (Martha 1994)

A feminista mozgalmak végigsöpörtek Amerikán és egész Európán. „A feminizmus mindig, mindenütt indulatokat kavart, mert hatalmi viszonyokat érint.” (Szász Anna 1998:123) fogalmazott Koncz Katalin (Budapesti Közgazdaságtudomány Egyetem). A nők a feminizmussal öntudatoságra ébredtek, megtanultak a nyilvánosság előtt fellépni és megszólalni. „Az amerikai feminizmus számos alakváltozáson ment keresztül, mire a hatvanas évek végén elérte Európa északi és nyugati demokráciáit.” (Lévai 2005:172) A radikális feminista gondolatok európai szintén kevésbé voltak olyan népszerűek, mint a tengerentúlon. Az angolok több humorral kezelték a szexualitás kérdéseit, a francia feministák pedig soha nem álltak olyan ellenségesen a férfiakhoz, mint az amerikai nők. A francia feminizmus fontos pozíciót foglalt el a nemzetközi eszmék és gondolatok területén. 1970-ben „Franciaország a francia nőkért” tömegtüntetésekkel a nőkkel együtt a férfiak is felvonultak a nők szexuális felszabadulásáért. (Lévai 2005)

„A világban és Magyarországon is többféle feminizmus van, ám nálunk a feminizmust a radikálfeminizmussal azonosítják, amely a nők hátrányos helyzetéért egyértelműen a férfiakat teszi felelőssé, és miközben a maga számára toleranciát követel, hívei a mássággal szembeni intoleránsok. A legszélsőségesebb áramlat a leszbikus szeparatizmus, amely szerint-minthogy elvileg a fajfenntartás mesterséges megtermékenyítés révén megoldható- férfiakra nincs is szükség.” (Szász: 1998:123) A feminizmus a női esélyegyenlőségért száll harcba. Több ideológia alapokon álló feminizmust ismerünk: marxista, egzisztencialista, szocialista, liberális, iszlám, afrikai-amerikai feminizmus, radikálfeminizmus, leszbikus szeparatizmus és pszichoanalitikus feminizmus. (Szász 1998)

A feminizmus igazi korszaka az volt, mind Amerikában, mind Európában, amikor a mozgalom és a tudomány között kiegyenlített volt a kapcsolat. De amióta megszűntek a mozgalmak, megszűnt a legitimáció is. Az államszocialista országok a feminizmusa nem hasonlított a nyugati országokéhoz, volt egy sajátos szocialista feminizmus, amely „*egyfajta harmóniaelmélet keretében működött*” (Szász1998:125), ebben a korban, nem jelenhettek meg konfliktusok, még ha azok nő és férfi ellentétek is voltak.

Az államszocializmus erőteljesen megcélozta a családokat. Törekedtek a gazdaság és a társadalom átalakítására. „*A hatalom emancipációs programja a női egyenjogúság feltételét a kereső-foglalkozásban jelölte meg.*”(Neményi 1994:237) Az államszocializmus azt az elvet hirdette, hogy szükség van a női munkára, de a nők tömeges munkába állás csak az olcsó és képzetlen munkaerőt szolgáltatta. Ezzel párhuzamosan a nők iskolai képzésük folyamatosan zajlott, egyre magasabb szintű oktatásban vettek részt, de a munkaerő-piaci helyzetük továbbra sem változott. A nők tömeges munkába állása erősen hatott a családi szerepvállalásra, csökkent a gyermekvállalások száma. A szocializmus látszatra a nőpolitika alá rendelte magát, óvodákat, bölcsődéket hoztak létre, 1967. január 1-én bevezették a GYES-t (gyermekgondozási segély), 1985-ben a GYED-et (gyermekgondozási díj). Ezek az intézkedések Európaszerte úttörők voltak, de mégis aggálllyal figyelték a nyugati országok, mert ezzel ismét előtérbe helyezték a hagyományos női szerepeket, és a már eltűnőben lévő tradíciókat visszaállították úgy, hogy a magyar nők mit sem vettek észre belőle. A nők ismét főállású anyává váltak. Ez a „modernizáció” elősegítette a kétkeresős családmódellet. Akik elváltak, megözvegyültek azoknak az esélyei rohamosan csökkentek. A házasság eszméjét erősen hirdette a szocializmus, ezt megerősítette azzal,

hogy gyermekes, kétszülős családoknak lakástámogatást adtak. Közben kialakult a második gazdaság, a háztáji, ami elősegítette a családok jobb életszínvonalának növekedését. Azonban ehhez is kétszülős modellre volt szükség. Az egyedülállók nem tudták biztosítani maguknak és gyermeküknek a szükségleteket. (Neményi 1994)

A magyar nők csupán egyszer emeltek szót önmagukért, az abortusz kérdésében. Az államszocializmus ezt engedélyezte elérhető fogamzásgátlók hiányában. A szocializmus négy évtizede alatt egyetlen női civil kezdeményezés volt, az abortusz liberális szabályozására irányuló aláírásgyűjtés. A női mozgalmak egyik kiemelkedő eredménye, hogy a tipikus női életút már nem biológiai-gazdasági kényszer, hanem választások összessége. (Hernádi 1988)

Magyarországon nem bontakozott ki a feminizmus, ez főleg az államszocialista korszaknak „köszönhető”. Lévai Katalin szerint feminista mozgalmak nincsenek hazánkban, de feminizmus szellemi áramlat létezik.

5. 2 A szellemi feminizmus

„A feminista elméletalkotók az elmúlt húsz évben keményen dolgoztak, hogy [...] megalkossák filozófiai hagyományukat.” (Rosi 2007:12) A humanista feminizmus megnevezés a nőmozgalmak és az elméletek azon első korszakát jelölik, mely a nők számára megkövetelték azokat a jogokat és lehetőségeket, melyek megilletik az embert. Az emberi jogok és kiváltságok sokáig csak a férfiak számára volt elérhető. A humanista feminizmus azt jelentette, „*hogyan a nők egyenlőségüket a férfiak szituációjának elérésében vélték megvalósítani, velük egyenlő emberekké akartak válni*” (Joó: 2007: 61). Iris Young nyolcvanas évekbeli feminista filozófusnő szerint a humanista feministák még nem vonták kétségbe az alapfogalmakat és az alapértékeket, míg a nőközpontú feministák már kritikusak voltak az univerzális, absztrakt eszmékkal szemben, és egyenlőség, azonosság eszméi után, a speciális női vonásokat és nemi különbségeiket kezdték kihangsúlyozni. A humanista feminizmus anyja a francia származású Simone de Beauvoir (1908-1986). Beauvoir úgy ír a nők helyzetéről, hogy ő maga nem volt nemiségében hátrányosan megkülönböztetve, nem tapasztalta meg a női alárendeltséget. Ugyanúgy élt, mint a férfi kollégái.

5. ábra Simone de Beauvoir⁴

A női emancipációnak vannak korábbi amazonjai is, mint például az angol Mary Wollstonecraft (1759-1797). A francia (nőközpontú) feminizmus néhány kiemelkedő alakja Hélène Cixous, Julia Kristeva, Luce Irigaray, az amerikai feminizmusé Nancy Hartsock, Mary O'Brien, Mary Dalyn, Carol Gilligan vagy Betty Friedan. Beszélhetünk az előbb említett két feminista korszakról (humanista feminizmus, nőközpontú feminizmus), de ma a feminizmus harmadik korszakát éljük, mely magába foglalja a két előzőnek a céljait, az egyenlőség és a különbözőség elismerésének összefonódását. Igaz, hogy a humanista feminizmus időben korábban volt, mint a nőközpontú feminizmus, mégsem idejétmúlt. Elvei érvényesek és céljai sem valósultak meg teljesen. Ezért is időszerű még ma is Beauvoir. (Joó 2007)

⁴http://1.bp.blogspot.com/_fvdrQQFwMqk/TUwwrBuuTaI/AAAAAAAAAh8/hmVyQtpZ8zc/s400/simon_e.jpg Utolsó letöltés: 211. március 27. 18:43.

Hatodik fejezet:

Kollektív erő

6. 1 Női összefogások

1878-ban a francia nők hívták össze az első női kongresszust. A 19. században még a francia nők jártak élen a nőmozgalmak működtetésében, de ezt a szerepet átvették az amerikai nők még a századforduló előtt.

Az amerikai Választójogi Egyesület kongresszusán, a Seneca Falls-i nőjogi nyilatkozat negyvenedik évfordulóján azzal a céllal alapították meg a Nemzetközi Nőszövetséget, hogy a különböző országok nőcsoportjait egybefogják, és szorgalmazzák a nőtanácsok megalakulását. A Nemzetközi Nőtanácshoz huszonhárom nemzeti csoport csatlakozott 1914-ig, és hatvanhárom 1939-ig. A Nemzetközi Nőtanács a politikai és vallási kérdéseket kiiktatták, ezért 1904-ben új néven szervezték újjá, „A Nők Választójogi Világszervezeté” néven. Ehhez a világ minden országából csatlakoztak női szervezetek, Európát és Amerikát is túllépve. Igaz a szocialisták hiányoztak a szövetségből, mert osztályszempontok miatt a polgári nőjogi szervezetekkel megtagadták az együttműködést. 1907-ben létrehozták Clara Zetkin irányításával a Szocialista Nőinternacionálét. (Ute 2006)

Az Európai Gazdasági Közösség 1957-es szerződésének 19. cikkelye „*azonos munkáért, azonos bért*” hangsúlyoz. Ez a cikkely franciaországi nyomásra került bele, de teljes mértékben még nem valósult meg. A paragrafus 20 évig szinte semmilyen jelentőséggel nem bírt, mígnem Belgiumban a sztrájkoló munkásnők e írásra nem hivatkoztak. Majd 1975-ben, az Európai Bizottságban átalakították a politikai programot, és aktivizálódtak a törvényhozásban, és felvázolták a nők és férfiak egyenlő bérezéséről szóló alapokat, amik 1976-ban érvénybe is léptek. Ezeket az irányvonalakat a különféle országokra is rá akarták kényszeríteni. Az elkövetkező években új irányokat szabtak meg a nők és férfiak munkahelyi egyenlőségének biztosítására: egyenlő munkakörülmények, egyenlő előremeneteli lehetőség, egyforma társadalombiztosítási rendszer, egyenlő hozzáférés a foglalkoztatáshoz valamint gyermekgondozás és szülési szabadság minimumának kérdései. Azonban, nem minden ország tartja be az „alapszabályokat”. (Ute 2006)

Az Európai Bíróság fontos szerepet játszott abban, hogy a nőknek is egyenlő munkahelyi egyenlőséget biztosítsanak politikailag, valamin meghatározta a munkajogi

egyenlőség értelmezésének és alkalmazásának alapjait. Ennek következményeképpen az össze Európai Unió országban betartják ezeket az alapszabályokat. „A nők egyenjogúsítására irányuló jogpolitika egyoldalúan piacorientáltan, formálisan, férfimintára szabott és” (Ute 2006: 156) még 2006-ban sem kielégítő. Lépéseket tettek a nőkkel szembeni erőszakkal és a munkahelyi szexuális zaklatással kapcsolatban, de 2002-ben még nem foglalkoztak az utcai szexuális zaklatással és a magánéleti erőszakkal sem.

„Az összes EU- tagországában megállapították a nők munkaerő-piaci jelenlétének állandó növekedését, ami a gazdasági szektorok szerkezetváltásán, kiváltképp az emberi munkát kívánó szolgáltatások iránti növekvő igényen alapszik, addig [...] a másik oldalon a növekvő részfoglalkoztatottság, a szabályozott munkaviszonyoknak a rugalmasabb, de rosszabbul fizetett és a társadalombiztosításból nem részesülő munkaformák felé való elmozdulása kíséri, ami főleg a nőket érinti.”. (Ute 2006: 159)

A nőpolitika lényeges feladatnak számított az Európai Unióban, de amikor átvette az Európai Bizottság az úgynevezett „gender mainstreaming” ügyet, egyre fontosabb kérdéssé vált. Az Európai Parlament mellett 1984 óta fennáll a Nőjogi Bizottság, melynek sikerült az esélyegyenlőség kérdését az Európai Parlament központi kérdésévé felemelni. Ennek következményeképpen az Európai Parlament 1995-ben létrehozta az Esélyegyenlőség Munkacsoportot. Sok női jogokat védő szervezetet hoztak még létre, ilyen például az 1990-ben alapított Európai Nőlobbi, amely több kezdeményezéssel lép fel a nők eszmei, kulturális, társadalmi és gazdasági érdekeiért. (Ute 2006)

Hetedik fejezet:

Politikai életben való női részvétel

A nők a politikai életben közvetlenül és közvetetten is részt vesznek. Közvetlenül, mivel a pártok, az érdekvédelmi szervezetek tagjai, és közvetett módon, ahogy a gyermeküket szocializálják az anyák.

A rendszerváltozás utáni elvárások nem igazolódtak be, miszerint a társadalmi egyenlőségek a demokráciák következményei. A rendszerváltás után az első szabad választásokkor még nagyon alacsony volt a Parlamentekben a nők aránya, csupán 7 százalékot tett ki, 1992-re 12 százalékra emelkedett. *„Az önkormányzati választások a nők számára kedvezőbb teret biztosítottak: 1992-ben a megválasztott képviselőtestületi tagok 16 százalékát adja.”* (idézi Koncz 1994:210) A legfőbb törvényhozói testületekben az ilyen alacsony női arányszám más fejlett demokratikus országokra nem volt jellemző. Finnországban 38,5 százalék, Norvégiában 35,8 százalék, Dániában 33,0 százalék és Kubában 33,9 százalék volt a tárgyalt időszakban. A magyarországi kormányban a nők száma csekély, korábban a miniszterek között nem szerepel nő, míg 1987-ben a fejlett országokban már 8,9 százalék volt. Érdekes, hogy 1991-ben Franciaországban és Norvégiában női kormányfő volt, Izlandon, Írországban, Hollandiában és Nagy-Britanniában pedig női államfő. Magyarországon 1993-ban még nincs a nőkérdésnek intézménye a kormányon belül. A nők számára főleg a szakszervezetek és a nőszervezetek nyújtanak teret a politikai részvételre. De a szakszervezetek vezetőségében mégis alacsony a női arány. *„Magyarországon a nőmozgalmak és a pártok elsorvasztását követően a rendszerváltás részeként párhuzamosan pluralizálódik a nőmozgalom és alakulnak meg a pártok nőszekciói.[...] Az atomizált hazai nőtársadalom vagy nem volt részese, vagy kiszorult a hatalomhoz vezető formális és informális csatornákból. Ez nehezíti mind a hatalomba való bekerülést, mind az eredményes hatalomgyakorlást.”* (Koncz 1994: 212)

Magyarországon *„kezdetben a rendszerváltást előkészítő és a Parlamentbe bekerülő pártok csaknem mindegyikének alakult női tagozata, [...] megfelelően kívánták megjeleníteni a sajátos női érdekeket.”* (Neményi 1994: 236) De ezek egyike sem vált meghatározóvá, sőt sok meg is szűnt. Három véleményformáló szervezetet érdemes megemlíteni: A Magyar Nők Szövetsége, A Nőfórum és A Feminista Hálózat. A Magyar

Nők Szövetség 1989-ben alakult és negyvenkét tagszervezete működött országszerte és a nők tag körét volt képes megmozgatni. A Nőfórum az MDF női szervezete, amely 1987-ben jött létre. A nők jogait konzervatív értékek mentén kívánta képviselni. Célja az anyaság és a női nem méltóságának visszaállítása. A Feminista Hálózat 1990. júliusban jött létre értelmiségi nők kezdeményezésére. (Neményi 1994)

Az elmúlt években szinte minden Európai Unió tagországban nőtt a nők részvételi aránya a parlamentekben és a kormányzati és önkormányzati testületekben. A következő táblázatból jól kiolvasható a 2003-as magyarországi helyzet egyes uniós tagországokhoz képest. A nők aránya az EU-tagországok parlamentjeiben átlagosan 24, 2 százalék. A svédországi 44, 3 százalékhöz képest elég csekély százalékot értünk el, hazánkban csupán 9,8 százalék.

Ország	Százalék
EU-átlag	24, 2
Svédország	44, 3
Dánia	38, 3
Lengyelország	20, 2
Cseh Köztársaság	15, 2
Szlovákia	12, 7
Szlovénia	12, 2
Magyarország	9, 8
Franciaország	9, 6
Görögország	8, 7
Horvátország	7, 9
Románia	7, 3

6. ábra A nők aránya egyes EU-tagországok és régióink parlamentjeiben, 2003
Forrás: Kiss Róbert 2005:232

„A női képviselők általában érzékenyebben figyelik választóik véleményét, férfi kollégáiknál jobban törekednek a kompromisszumra, kevésbé részesítik előnyben a konfrontációt, és igyekeznek jó kapcsolatokat kialakítani más pártokkal, eltérő értékrendek képviselőivel is.” (Kiss 2005: 131)

A mai politikai életben alig akad asszony, aki kiállna a női jogokért. *„A női politikusok nemzedékei olyannyira be voltak szorítva egy férfidomináns politikai arénába, hogy aligha maradt más választásuk, mint az, hogy ők is férfi módra érveljenek”.* (Lévai:

2005: 178) Még a vezető politikusnők is hajlamosak arra, „*hogy a parlamenti döntésekben nem szükséges női szempontok érvényesítéséről beszélni, hiszen a törvények minden állampolgárra egyformán érvényesek.*” (Kiss 2005: 233.) Mégis a korábbi évekhez hasonlóan még mindig kevesebbet keresnek a nők ugyanazért a szellemi munkáért, átlagosan 65 százalékát a férfiak fizetésének. Álláskereséskor nők ezrei találkoznak nemi diszkriminációval, ami az „üvegplafon-jelenséghez” is vezet. (Sándor 2007)

Magyarországon kevés olyan női csoport van, amely felhívna a figyelmet az eltérő férfi és női érdekekre. Más országokban a politikus nők szorgalmazzák a női esélyegyenlőséget. Mivel nálunk csekély a nők száma a politikai életben, így ezek a törekvések is alacsonyak. Hazánkban 1990-1994 között 7 százalék (28 nőképviseelő), 1994 és 1998 között 11,2 százalék (43 nőképviseelő), 1998 és 2002 között 8,3 százalék (32 nőképviseelő), 2002 és 2006 között 9,07 százalék (35 nőképviseelő), 2006 és 2010 között 10,9 százalék, jelenleg 9 százalék (35 képviselőnő) a képviselő nők aránya a Parlamentben.⁵

Nem túl biztatóak az előző adatok, hiszen 2007-ben világviszonylatban olyan százhuszadik helyen álltunk. (Sándor 2007)

⁵ Az adatok forrása az www.fn.hu oldalról:
http://www.fn.hu/valasztas2010/20100427/alig_lesz_no_parlamentben/ Utolsó letöltés: 2011. március 19.
01:06

Nyolcadik fejezet:

”Minden sikeres férfi mögött egy nő áll”

„A nők nem nyugodtak bele könnyedén az alárendelt statisztaszerepbe, amelybe minden eddigi ismert fallokrácia urai szerint természetesen beleszülettek. A nők sok és változatos módot találtak arra, hogy aláaknazzák a férfiak hatalmát, és a saját céljaikra fordítsák, miközben autonómiájukat és hatalmukat erősítették. A férfiuralom új politikai rendszere ugyanis nem volt sem egységes, sem monolitikus, a vállalkozó szellemű nő ügyesen átcsusszanhatott ezernyi repedésen.” (Rosalind 2000: 82) De ez csak akkor valósulhatott meg, ha férje magas rangú úr. A következőben néhány szélsőséges, de nagyon szemléletes példával mutatnám be, miként tudott irányítani egy nő a háttérből.

„Minden sikeres férfi mögött egy nő áll” - tartja a mondás. Ami igaz is. Ha a történelmet áttekintjük számtalan nagy uralkodó mögött egy nő állt. Akinek nem csak szellemi társa volt, hanem testi párja is. Mindenkinek szüksége van egy másik személyre, akivel megoszthatja örömét, bánatát és még tanácsot is kérhet. Jelen példáim esetében, ezt a támpillér szerepét nők töltik be.

Két kiemelkedő példát emelnék ki a történelem vonalából, az egyik, Kleopátra és két szeretője Julius Caesar és Antonius szerelmi története. A történészek által nem kimondottan gyönyörű nőnek tartott Kleopátra inkább szexualitásával és eszével vette le a férfiakat a lábáról. A kor leghatalmasabb asszonyának tartották, aki egyedül tudta kormányozni egész Egyiptomot, a római politikába is betekintést nyert, és a kedvéért római-római ellen fordult. Sőt még azt is elérte, hogy Julius Caesar egész Róma előtt elfogadja törvénytelen „fattyát” –ami még sokszor jogos feleségeknek sem sikerült-. Valami tudnia kellett ennek az egzotikus nőnek. Szépsége eszében, tájékozottságában, határozottságában, rafinériájában állt, és nem utolsósorban a női fortélyok területén sem volt hiánya.

Következő példám VIII. Henrik angol király és Boleyn Anna kapcsolata. Ez a fiatal hölgy rövid időn belül felforgatta Nyugat - Európát. Nemzetközi konfliktusokat szült, uralkodókat fordított egymás ellen és még azt is elérte, hogy VIII. Henrik a pápa ellen forduljon, megtagadva a katolicizmust, és megalapítsa az anglikán egyházat. Anna ügyeskedéseinek köszönhetően félreállították a korábbi királynét és őt emelték fel a helyébe. Terveit semmi sem árnyékolhatta be, csak saját teste, mely nem volt képes fiúgyermeknek életet adni. Henrik megelégtelt a „tehetetlen” nőt és gyorsabban le is

cserélte, mint ahogy megszerezte. A tragikus vég ellenére, stabil helyzetet teremtett magának. Ki tudja miket ért volna el, ha csak egy ép, egészsége trónörökösnek is tud életet adni? Az írások alapján Boleyn Anna se volt kimondottan gyönyörű nő, ő is inkább tanultságával, megjelenésével és viselkedésével hívta fel a férfiak figyelmét. Franciaországban tanult és sajátította el az etikett minden apró részletét, ami az angolok szemében nagyon vonzónak bizonyult. Női tartásával minden férfi fantáziáját megmozgatta és a király ellen tanúsított önmegtartóztatásával egyből a szívébe zárta. (Simon Viktória 2008)

A történelemben megannyi ilyen példát lehetné még felsorolni, de nem mindig a nemesi vér szentesítette az eszközt. Olykor kurtizánok jutottak királyi hatalomhoz, és bábként mozgattak egy-egy uralkodót.

Minden példából az derülne ki, hogy nem egy buta nő volt a szálak mozgatója, hanem egy tanult, kifinomult, magas intelligenciával rendelkező rafinált nő, aki a szexualitása révén jutott el oda, hogy véleményének hangot is adjon. Nagyon sokáig a nők, csak „háttérmunkásként” érvényesülhettek. De mára, már a nyilvánosság elé kiállva is elmondhatják a véleményüket, és önálló autonóm lényként is elismerik őket és munkájukat.

A nők hamar megtanulták, hogyan kell irányítani a hatalmi gépezetet, hogyan kell mozogni a keretek között, amik ugyan korlátozhatják őket, de segítenek elérni végső céljaikat.

Kilencedik fejezet:

Hedonizmus

Schulze élménytársadalom-elmélete, nem csak a mai társadalmat jellemzi, hanem a mai női képet is. A nők életének középpontjába is egyre inkább az élmények hajszolása került. Schulze megkülönböztet befelé irányuló – és kifelé irányuló életfelfogást. A régi klasszikus típusú nőkre inkább a kifelé irányultság volt a jellemző. Az volt a cél, hogy a nőnek férje legyen, gyermekei. A befelé irányultságnál már az is fő szempont, hogy a család boldoggá tegye az asszonyt. Nem csak a nő van a családjáért, hanem ők is az asszonyért. A befelé irányuló életfelfogások már a szubjektumra vonatkoznak. Míg korábban a nők számtalan korlátozással találkoztak, mára már a kínálatok tárházával szembesülnek. A nők társas kapcsolatai megváltozásának tere is nagymértékben kibővült. Míg korábban a család által meghatározott emberekkel, későbbi társalammal találkoztak a lányok, mostanra a családnak nincs lehetősége beleszólni a nők barátikör kialakításába, vagy a partner kiválasztásában. (Gerhard 2000)

Schulze *„lehetőségek gyarapodása”* (Éber 2007:33) - elméletét a következőképpen lehetne a nőkre tükrözni. A nők számára a kínálat rohamosan megnőtt az élet minden területén. Itt gondolhatunk az egyetemekre való belépéstől, a politikai életben való részvételen át, a házasság előtti partnerek cseréléséig. A hozzáférhetőségek korlátjai eltűntek a nők elől is. Ugyanahhoz a tudáshoz, ugyanolyan mennyiségű információhoz juthatnak hozzá, mint férfitársaik. *„A valóság alakíthatóvá válik”* (Éber 2007: 34) - ahogy Éber Márk Áron fogalmaz- a hölgyek számára is. Maguk hozhatnak döntéseket, maguk alakíthatják jövőjüket, saját akaratuk alapján cselekedhetnek. *„A potenciális identitáskonstrukciók, élettervek, karrierprojektek, partnerkapcsolatok, politikai irányvonalak túlkínálatában a szubjektum fokozott döntési kényszer előtt áll.”* (Éber 2007:35) Állandó lehetőséggé válik a választás mellett a változtatás és az átalakítás lehetősége is a nők számára.

Az egyik legfontosabb tényező, hogy a nők lehetőségei kiszélesedtek mind a családalapítás, mind a munkapiac területén.

A nők nemcsak fogyasztói lettek a piac által nyújtotta lehetőségeknek, hanem maguk az anyagi alap megteremtőivé is váltak. Sokak számára ez nem egy kényszer, hanem egy élvezet és büszkeség, hogy maguk által is elő tudják állítani az élethez szükséges javakat, sőt a luxushoz is hozzájuthatnak önerőből.

A nők az általuk szépnek tartott világért küzdenek, azért, hogy ők alakíthassák, formázhassák azt. Az életüket széppé és érdekessé akarják varázsolni, úgy ahogy az ő elképzeléseiknek megfelelő. Mindenki egy „szép élet projekten”⁶ dolgozik. A befelé irányultság az egyenlő az élményre való orientálódással. Schulze a szépségre és a boldogságra teszi a hangsúlyt, ahogy minden ember erre törekszik egy szép és boldog élet reményében „küzd” a mindennapokban.

Mára már nem csak az a fontos a nők életében, hogy elvégezzék a házimunkát, felneveljék a gyermekeket, de arra is törekednek, hogy mindezt élvezzék is. Az élményorientáltság korunk nagy alappillére, mind a férfiak, mind a nők világában. Arra törekszünk, hogy ne csak jól végezzük munkánkat, ne egy gépek legyünk az „irodában”, hanem hús-vér emberek, akik örömmel teszik azt, amit tesznek. A nők sem azért küzdöttek évszázadokon keresztül, hogy csak a kulimunkában vegyenek részt, ők is igyekeznek munkahelyi sikerekhez, karrierhez, vezető pozíciókhoz jutni. Minden cselekvés arra irányul, hogy az egyén átéljen, megéljen valamit, amire majd a reflexióban szép élményéként tekinthet. Az élmény az életünk átéléséből alakul ki. A valóság mindig, mint megélt és értelmezett adottság jelenik meg. Vagyis, ha a valóság az ember átélt és megélt helyzeteiből származik, akkor annyi valóság van, ahány ember. Ez a mannheimi tudásszociológia alapja is. (Éber 2007.) Ebből a gondolatból kiindulva azt mondhatjuk, hogy ezért is volt szükség a női emancipációra, hogy a nők saját valóságát építhessenek fel, és ne másokéból éljenek.

„Igen: anyagilag és jogilag immár egyenrangúak vagyunk a férfiakkal az egyenlő tanulási esélyeink révén és szabadságunkban áll magunknak dönteni terhességről és szülésről, jobbára függetlenek vagyunk, rendi vagy osztálykorlátok nem választanak el a magunk választotta férfitól; s most megtapasztaljuk (ha valóban szerelem az, amire gondolunk, s nem kölcsönös tulajdonság és szolgálat) mily mértékben deformálta az osztálytársadalom, a patriarchátus történelme az objektumait és mennyi időre van szükség az embereknek-férfiaknak és nőknek-a szubjektummá váláshoz [...]. Csak ha már a nő és a férfi nem a heti béren veszekszik, [...] azon, hogy vajon szabad-e a nőnek dolgozni mennie és ki gondoskodik akkor a gyerekekről; csak ha a nőt ugyanúgy megfizetik munkájáért, mint a férfit [...]; csak akkor kezdhetünk igazi tapasztalatokat gyűjteni, amelyek nem általánosan, mint nőnemű emberi lényt, hanem személyesen, individuumként érintenek bennünket.”

/ Christa Wolf/

⁶ Gerhard Schulze (2000) http://www.prazsak.hu/schulze_elenyarsadalom.pdf Utolsó letöltés: 2011. március 29. 19:36

Tizedik fejezet:

Kutatási eredmények

10.1 A kutatás központi kérdése

Tíz interjút készíték és szakértői mintavétel alapján fogom kiválasztani az interjúalanyaimat. Kutatásom alanyai Debreceni Egyetem nappali női és férfi tagozatos hallgatói.

Kutatásom központi kérdései, hogy Debreceni Egyetem hallgatói hogyan gondolkodnak az emancipációról, miben látják az előnyeit és a hátrányait? Nők esetében érdekesnek tartom, hogy mit szeretnének elérni a hosszantartó tanulással, mik a terveik, mennyire karrier centrikusak? Számukra hol a határ a karrier és a családalapítás között, hol húzzák meg azt a bizonyos vonalat? Terveznek-e a közeljövőben családalapítást, és ha igen, mennyire szeretnék ennek az időpontját kitolni? Feltudnák-e áldozni az anyaságot a siker oltárán? Férfiak esetében érdekesnek találom, vajon ők hogy látják ezt a „nagy” női „szabadságot”? Nem bántja-e a férfiúi önérzetüket? Vannak e még olyan tradicionális gondolkodású ifjak, akik úgy vélik: „A nőnek a konyhába a hely, és nevelje a gyerekeket!”, esetleg maximálisan elfogadják a két családfenntartó szerepet, vagy azért csorba esik az önérzetükön, ha a nő sikeresebb a karrier terén?

Az interjúmat különböző dimenziókra építem fel. Az első a család témakör, ahol a következő kérdéseket teszem fel az interjú alanyaimnak: Milyen családból származnak? Milyen a családszerkezetük? Itt arra gondolok, hogy csonka családban vagy teljes családban élnek, illetve, hogy a szüleik elváltak-e, vagy újrահázasodtak-e? Hány generáció él együtt, és kik? Milyen a viszony a nagyszülőkkel? Ez azért lehet fontos, mert nagy valószínűséggel a nagyszülők még tradicionálisabb értékeket vallanak, és esetleg hogyan hatnak, mennyire tudják befolyásolni az unokájukat. A szülők milyen értékeket vallanak (modern, tradicionális), és ezeket mennyire örökítették át gyermekeiknek? A szülői értékrenddel mennyire tud azonosulni a gyermek? A családban kinek a szava erőteljesebb, az apa vagy az anya hozza meg a fontosabb döntéseket? Ki a főbb jövedelemforrás és milyen a szülők végzettsége? A szülők milyen mértékben támogatják a továbbtanulását? Említés erejéig kitérek a barátok témakörre is, de a harmadik dimenzió egy fontosabb és érdekesebb témakör: a párkapcsolat. Van-e most kedvese a hallgatónak, ha igen, mennyire komoly ez a viszony, ki hozza meg a fontosabb döntéseket, mennyire beszélnek meg párjukkal a problémákat, illetve kikérik-e

társuk véleményét? A következőekben a családalapítás témakör érdekelne: Mikor tervez családot alapítani? A hallgató szeretne-e gyermeket? Melyiket preferálja jobban: házasság, szingli lét vagy élettársi kapcsolat? Nagyon érdekel a Gyes kérdése. A nő engedné-e, hogy a férfi maradjon otthon a babával a szülés után? Esetleg határozottan ragaszkodna hozzá? Illetve, a férfi hajlandó lenne ezt átvállalni a nőtől?

Végül a jövőképekről beszélne az alanyok. Egy szakmai, vagy magánéleti álmok kép lebeg a szemük előtt, vagy esetleg az arany középutra törekszenek-e? Hogyan képzelel el, ennek a megvalósítását ez főleg lányoknál érdekese.

Sajnos nem tudom már lemérni, hogy ezek a hallgatók, akiket most megkérdezek, vajon hova jutnak, és mennyibe valósulnak, vagy módosulnak terveik. Pedig az is nagyon érdekes kutatás lehetne, hogy az elképzelt jövő, hogyan alakul? Az elvek, melyeket egyetemistaként vallottak, módosul-e, vagy kitartanak a mellett?

10. 2 Interjúk

Tíz debreceni egyetemistával készítettem interjút, négyel 2010. decemberében, hattal 2011. márciusában. Nemi megoszlás szerint hét lány és három fiú alanyom volt. Hat fő a Bölcsészettudományi Kar hallgatója (férfi 23 éves szociológia szakos, férfi 25 éves történelem szakos, nő 24 éves kommunikáció-és médiatudomány szakos, nő 23 éves szociológia szakos, nő 25 éves magyar szakos, nő 22 éves néprajz szakos). Ketten az Állam és Jogtudományi Karra járnak (nők 23 és 24 évesek). Egy nő tanuló az Agrár és Gazdálkodástudományi Kar számvitel és pénzügyi szakjának a hallgatója (24 éves), és egy férfi az Informatikai Karon gazdasági informatikát tanul (20 éves).

A tíz megkérdezett hallgatóból nyolc teljes családban él. Egy lánynak elváltak a szülei, édesanyjával és nevelőapjával él együtt, kilenc éves kora óta tekint a férfira apaként, vérszerinti édesapjával kicsi kora óta nem tartja a kapcsolatot. Egy fiúnak meghalt az édesapja évekkal ezelőtt, sokáig testvérevel és édesanyjával élt együtt, de néhány éve az anya összeköltözött egy új férfival, akivel a hallgatónak baráti a kapcsolata. Érdekes momentum, hogy a tíz alanyból hét főnek fiú testvére van, és közülük is kettőnek két fiú testvére. Csak két hallgatónak van egy-egy idősebb lánytestvére, és egy jogász lány egyke.

A megkérdezettek szülei a nagyszülőkhöz képest modernebb felfogásúak, de a hallgatókhoz képest még tradicionálisabbak. A hagyományos értékek a generációs

változásokkal egyre jobban kopnak, de nem hallnak ki. Megfigyelhető az interjúalanyok elmondása szerint, hogy minél idősebb a szülő, annál konzervatívabb.

„A szüleim leginkább tradicionálisabb értékeket vallanak, de ez abból is adódik, hogy ők már idősebbek. Megpróbálják ezeket az értékeket belém is ültetni – úgy mond-, de nem mindig sikerül, de ez nyilván azért van, mert ennyire idősek”

(Kommunikáció –és médiatudomány szakos női hallgató, 24 éves)

Vannak tipikus tradicionális vonások, amik nem kopnak ki egyes családoknál. A szociológia szakos férfi hallgató családjában megmaradtak a férfi-női szerepek, az apa a főbb jövedelemforrás, mégis az édesanyja intézi a papír munkát, illetve ő kezeli a családi kasszát. De a fontosabb döntéseket együtt hozzák meg a szülők.

„A szüleim modernebbek, de tradicionálisabbak abból a szempontból, hogy a férfi női szerepek megmaradtak. Bár apukám szokott ugyanúgy mosogatni, porszívózni - hogyha arról van szó-, a főzést nem bízuk rá –ugye nekünk a szűk családban nincs lány-, ezt a szerepet én szoktam betölteni, anyukám nekem mutogatja ezeket. [...] A nagycsalád tradicionális, de a szűkebb család már ez a modernebb. Nincs az, hogy: „Asszony hozd ide ezt, vagy azt!”. A szüleim egyenlő félként kezelik egymást, de mondom a férfi női szerepek azért megmaradtak. Nem az a túlzottan liberális, attól viszont távol áll - én úgy gondolom-.”

(szociológia szakos férfi hallgató, 23 éves)

A számvitel és pénzügyi szakos hallgató lány édesapja erősen hagyományörző és ragaszkodik a megszokott tradicionális modellhez. Mivel ő a főbb jövedelemforrás, ezt érzékelteti a családdal nap, mint nap. Az anya nyugdíjasként háztartásbelinek számít, az apa szerint a felesége nem csinál otthon semmit. Ő úgy gondolja, hogy a házi munka és a házkörüli tevékenységek nem minősülne igazi munkának. Érdekesség, hogy míg az apa családfenntartónak tartja magát, addig a hallgató elmondása szerint, minden iskolai- és ruházódásköltséget saját magának kell előteremtenie, csak a szállást és az otthoni étkezést biztosítja neki az édesapja. *„Azon gondolkoztam, hogyha összeírnám, és megmutatnám neki, hogy mennyit költök egy hónapban, hogy akkor tartson már fent engem is, csak el lenne hűlve, hogy nem jönnénk már így ki a fizetésből. Ő mindennap érezteti velünk, hogy ő elmegy dolgozni, és ez mekkora áldozat tőle.”* (számvitel és pénzügyi szakos női hallgató 24 éves)

„Fater elég vaskalapos, hagyománytisztelő. Nem engedte, hogy tegezzük, mindig magázni kellett, és már nem is tudnám tegezni. Anyummal közvetlenebb kapcsolatban vagyunk faterrel megmaradtunk távolabbi kapcsolatban. Fater a családfő, anyu modernebb lenne, szeretne fejlődni, de mivel fater a családfő, így nem lehet fejlődni. Maradjunk annál a régi dolgoknál. A régi hagyományok szerint, az van, amit a férfi mond, nem számít más mit szeretne. Anyum mond valamit az lényegtelen, amit ő mond, az úgy van. [...] Faternek még a villát is odaviszi anyum.”

(számvitel és pénzügyi szakos női hallgató, 24 éves)

Az előbbi interjú részletéből az erős tradicionális női-férfi és apa-gyermek szerepek jól kirajzolódnak. Az alany hangja erős elégedetlenséget és enyhe indulatot sugárzott mindig, amikor apjáról beszél. Nagyon érződik az alany interjújából, hogy nem ért egyet a szülei gyermeknevelési módszerével, és a gyerekekkel való kapcsolatukkal. Az is kihangsúlyozta az, hogy ő biztosan másképpen fogja nevelni gyermekeit, és ezekből a mintákból semmit sem szeretne továbbörökíteni. A többi alany is úgy gondolja, hogy a családi elveket máshogy örökítik tovább, de biztosan lesznek bizonyos pontok, amiket megtartanak. Ilyen erős ellenkezést nem tapasztaltam senkinél sem.

Az egyik joghallgató lány családjában teljes az egyenlőség a szülei között a döntéshozatal területén. Az édesapja és az édesanyja közösen hoznak döntéseket, mindent megbeszélnek egymással, míg a másik joghallgató családjában, az apa hozza meg a nagyobb döntéseket. *„A szüleink idejében, dolgozik a férfi és a nő, és a férfi az, aki jobban keres, a férfi az, aki magasabb beosztású, a nő keresete az a másodrendű, az a mellékes, de van munkája.”* (joghallgató nő, 23 éves) De ez mára már módosult. *„De mi a jövő generációja, már ezt is megcáfoljuk, és átalakítjuk. Vagy egyenrangúvá, vagy legalábbis karrierépítés szempontjából a nők ugyanazt akarják elérni, mint a férfiak. És céljuk, hogy méltó ellenfelei lehessenek ”*

Érdekeség, hogy több családban, a férfiak háttérbe húzódnak és az édesanya „hordja a nadrágot” és az ő feladata a döntéshozatal. *„Anyukám a dominánsabb. Ő a határozottabb jellem, és apukám inkább beletörődik abba, amit ő eldönt. Igazából apukám keres többet, mégis anyukám a hangadóbb a családban. [...] Látom, hogy anyukám kiáll a véleménye mellett, hogy határozott, és ezt magamon is észreveszem. Olyan példát mutat, hogy mondjam el a véleményemet és álljak ki a magam igazáért.”* (néprajzos női hallgató, 19).

„A családban - úgy mondanám- inkább anyukám hordja a nadrágot, ő szokta meghatározni, milyen dolgok történjenek éppen.”

(Kommunikáció –és médiatudomány szakos női hallgató, 24 éves)

„Apukám inkább funkcionálisabb, úgy hogy ő vezeti az autót, meg ő viszi el a szerelőhöz, de anyukámnak a nevére van íratva. [...] Mindent anyukám intéz.”

(magyar szakos női hallgató, 25 éves)

A magyar szakos lány szülei is idősebbek, - mint a kommunikáció- és médiatudomány szakos és a számvitel és pénzügyi szakos hallgatóé-, de modernebb felfogásúnak számítanak a korukhoz képest. Sokáig nem lehetett gyerekük, az anya mindent megtett, hogy megtudják ennek okát, míg az apa férfiúi büszkeségből nem volt hajlandó kivizsgáltatni magát, azon az elven, hogy egy férfinál nem lehet probléma. A feleség megelégette a hozzáállást és választás elé állította párját, vagy feladja „büszkeségét” vagy elvállnak. A férfi hajlandó volt engedni a kényszernek, azóta boldogan élnek. Ez is jó példája a berögzült társadalmi elveknek.

Hat alanyomnak ellenkező nemű testvére van. Az ő esetükben érdekes a szülői nevelés nemek szerinti megoszlása. Négy esetben egyformán támogatták a gyerekek tanulását függetlenül attól, hogy fiú vagy lány. Egy esetben (számvitel és pénzügyi szakos női hallgató, 24 éves) az édesapa nem ösztönözte lányát a tovább tanulásra, inkább alkalmatlannak érezte lány gyermekét a tanulásra.

Egy esetben (jogáshallgató nő 23 éves,) érdekes információk hangoztak el. A szülők abszolút modern értékeket vallanak, de mégis érezhető egy kis tradícióizmus a családban. A szülők hasonló középszintű végzettséggel rendelkeznek, jobb anyagi helyzetük van, és a saját építőipari vállalkozásukban dolgoznak. Mindenben támogatják gyermekeiket. Az édesanya úgy véli, min a két gyermeke, akár fiú, akár lány, szabad akaratából döntsön a továbbtanulás területén. Az alanyom önként tanult tovább, míg a fiatalabb fiú testvére kisebb kényszer hatására. Az édesapa örül, hogy lánya lassan diplomás lesz, de nem volt alapkövetelmény nála. Míg fiútestvérénél minimum volt, hogy diplomát szerez és sikerül elhelyezkednie egy jól fizető állásban, hiszen később családot alapít, és neki kell lennie a családfenntartó férfinak. Míg a lány gyermek saját akaratából tanulhat tovább, vagy nem, addig a fiúgyermeknek nincs választása, hiszen ő lesz egykor a férfi a háznál. Ennek a szülői attitűdnek nagyon tradicionális érzülete van.

De a másik oldalról meg modernebb is, hiszen úgy látják, ha már a lány jogi diplomát szerez, próbálja meg tudását kamatoztatni is.

Akármilyen mértékben modern felfogásúnak érzik a hallgatók szüleit, a nemi alapon történő szocializáció erősen él a családi hagyományokban. A fiúgyermeknek sokkal többet megengednek, mert ő fiú, mint egy lány gyermeknek. Ennek legfőbb oka, hogy a lányokat jobban féltik a veszélyektől. Érdekes, hogy minden alany úgy nyilatkozott, hogy a későbbi saját utódait is úgy szocializálják, hogy a fiút férfi szerepekre tanítják, a lányt női szerepekre.

„Szabadabbra voltak engedve, mivel ugye fiútestvéreim vannak, és a fiukat mindig szabadjára engedik, mint mondjuk a lányokat.”

(kommunikáció –és médiatudomány szakos női hallgató, 24 éves)

„Soha nem könnyű első gyereknek lenni, olyan szempontból, hogy az első gyereket mindig jobban fogják, mint ahogy engem is jobban fogtak. Ráadásul, hogyha az első gyerek lány, mint én, akkor még jobban fogják. Én úgy éreztem öcsémnek sokkal több mindent megengedtek.”

(magyar szakos női hallgató, 25 éves)

A számvitel és pénzügyi szakra járó hallgató lány erősen érezte a nemi alapon való megkülönböztetést az édesanyja részéről. Az anya csak egy fiút szeretett volna, és ő már második gyerekként, nem tervezett gyerekként jött a világra. Ezt éreztették is vele az évek folyamán. Érdekes, hogy ahogy ő fogalmazott a „vaskalapos” apa az, aki mindig is szeretett volna egy kislányt, és mégis vele rossz erőteljesen a kapcsolata. *„Anyumnál mindig éreztem, hogy tesómat jobban szereti, mert ő mindig fiút szeretett volna. Mivel tesóm nem valami egyenes ember, anyum is kezdett erre rájönni, és pár éve anyummal jóban vagyunk.”*(számvitel és pénzügyi szakos női hallgató, 24 éves)

Érdekes, hogy alanyaim egy kivétellel azt vallották, hogy a családban ők az első generációs értelmiségiek. Csak a kommunikáció-és médiatudományos szakos lány hallgatónak diplomások a szülei, és mindkét bátyja is. Ez betudható a szocializmusnak, hiszen családok ezrei vallották azt, hogy elég egy jó szakma, és biztosítva van a gyerek jövője.

„Anyukámnak eredetileg varrónő a szakmája, de sose szerette, de ezt igazából kényszerből kellett, mert neki azt mondta az apukája, hogy varrónőnek adja, más lehetősége nem volt, amúgy fodrásznak akart tanulni.”

(magyar szakos női hallgató, 25 éves)

„Nincs az, hogy a gyerek menjen el dolgozni, csak legyen egy szakmája, mint régen. Nagypám kikötött apámnak, mert ő földrajz és történelem tanár akart lenni, hogy nem, mert neked szakma kell fiam, mert azzal tudsz érvényesülni.”

(szociológia szakos férjhallgató, 23 éves)

A rendszerváltással nagy változások következtek be, így a hallgatók szülei úgy gondolták, hogy gyermekeiknek már előnyt jelent, ha továbbtanulnak a felsőoktatásban, és diplomát szereznek. A tíz megkérdezett hallgató közül kilencnek maximálisan támogatták a szülei a továbbtanulását. Egy lány esetében született érdekes eredmény, az ő édesapja nem örült lánya továbbtanulásának, csak édesanyja biztatta. *„Anyum támogatott volna, fater egyáltalán nem. Amikor az általános iskolából a gimibe kerültünk volna, ő mindenképpen azt akarta, hogy a mezőgazdasági menjek és legyen egy szakmám és menjek dolgozni mindenképpen. Beszélte is az igazgatóval, hogy vegyenek fel. Már menni kellett iratkozni, és úgy indultunk el otthonról, hogy mi oda megyünk, és oda fogok jelentkezni. De közben anyummal elmentünk a gimibe és oda iratkoztam be. Fater egy darabig nem is tudta, hogy oda járok. Utána az egyetemet se támogatta volna, mert szerinte nem vagyok én olyan okos, hogy én oda járjak. [...] Mindenképpen az volt az életcélom, hogy legyen egy diplomám.”* (számvitel és pénzügyi szakos női hallgató, 24 éves)

A további kilenc egyetemistánál nem érződött ehhez hasonló hozzáállás a szülők részéről. Sokkal elfogadóbbak és támogatóbbak voltak a kérdéses témában.

„A továbbtanulásomat maximálisan támogatták. Szerették volna, hogy nekem is diplomám legyen, éppen úgy, mint neki –és két bátyámnak is van diplomája-. Úgy gondolták mindenkinek egyenlő mértékben legyen diplomája.”

(Kommunikáció –és médiatudomány szakos női hallgató, 24 éves)

Kilenc alany családja azt az elvet vallja, hogy *„elsődleges cél a diploma megszerzése”* (joghallgató nő, 24 éves). Nem probléma, hogy lányaik családalapítása kitolódik, senkire sem erőltetik rá, azt a hagyományos szerepet, hogy korán szüljenek gyereket, és a

családnak szenteljék magukat. Ebben egyformán modernebb vonalat képviselnek alanyaim és szüleik. Ez várható eredmény, hiszen a családok nem azért fektetnek bele a gyermekük tanulásába olyan sok pénzt, időt és energiát, hogy ezt ne kamatoztassák később. Igazából, egyik család sem várja el lány gyermekétől, hogy a családalapítás legcsekélyebb gondolatával még játszadozzon is jelenleg.

A nagyszülőkkal való kapcsolatra nem helyeznék olyan nagy hangsúlyt. Alanyaim életében érzelmileg fontos helyet foglalnak el, ők azok a nagyszülők, akiket tisztelhetnek, szerethetnek, de a világról alkotott képeiket már nem veszik át tőlük. Ez a generáció még nem tanult sokat, nem diplomás nagyszülőkről van szó, sőt még érettségivel sem rendelkeznek. Számukra a család volt az első, *„az ő élete csak a családról szólt”* (joghallgató nő, 23 éves) és ők még azokat az elveket vallották fiatalokként, hogy egy nő életében a család az első, és a férfi feladata a családfenntartás. Alanyaimra érték átörökítés szempontjából nincsenek hatással a nagyszüleik. *„A tradicionális elemek generációról generációra egyre jobban halványodnak.”* Természetesen büszkének rájuk, hogy ők tanulnak, és tisztában vannak azzal, hogy a mai világban a tudás milyen nagy kincs.

„Tisztában van azzal, hogy manapság már nem az van, mint ami az ő idejében.”

(joghallgató nő, 23 éves)

Az elmondottak alapján arra az eredményre jutottam, hogy a megkérdezett alanyok nagyobb részben hasonló elveket valló fiatalokkal barátkoznak. Néhány esetben van más szemléletű barát az ismeretségi körben, de ez nincs semmilyen hatással az alanyaimban kirajzolódott emancipációs képre.

Jelenleg a tíz alanyból hatnak van párkapcsolata. A kapcsolatok időintervalluma négy hónap és négy év között mozog. A joghallgatóknak nincs jelenleg párkapcsolatuk. *„Karrier első helyre helyezése.”* (joghallgató nő, 23 éves) Volt már kapcsolatuk, de nincs idejük egy tartósabb, hosszabb kapcsolatra. *„Az egyetem rengeteg időt elvesz, nemcsak az, hogy beülök az órákra, hanem az, hogy tanulok, készülök, és hogyha valaki nincs ebben benne, az nagyon nehezen tudja elviselni, nehezen tudja tolerálni. Még ha azt is mondja, hogy én megértelek, támogatlak, nem biztos, hogy a cselekedetei ezt mutatják. Nyilván azt tudja, aki benne van.”* (joghallgató nő, 24 éves) Ennek a lánynak volt korábban egy kapcsolata, ami komolynak ígérkezett, de a fiú csak érettségivel rendelkezett, és nem akarta, egyszerűen nem tudta megérteni, hogy mit jelent az, ha

valakinek nagyon keményen kell tanulnia. Este azért nem ér rá, mert tanul, korán reggel azért nem, mert alszik, nappal pedig főleg az egyetem épületében egy órán ül. Nagyon nehéz volt összeegyeztetnie a tanulást és a szerelmet, ami nem bírta ki a megpróbáltatásokat. *„Én nem tudok úgy tanulni, hogyha engem kilibbentenek.”* (joghallgató nő, 24 éves) A lány bevallotta, hogy szerinte bántotta is egykori partnerét, hogy ő tanultabb, mint a férfi. Ugyanez a lány felhozott egy másik párkapcsolatát is példának, amikor egy egyetemista barátja volt. Köztük nem volt probléma a meg nem értés. A fiú támogatta, megértette, hogy muszáj tanulni. *„Én azt gondolom, hasonló képzettségűekkel, hasonló az időbeosztásunk, a gondolkodásunk, és felfogja mi mit jelent.”* Ez a kapcsolat más okok miatt ér véget. Sajnos ebből is jól látszik, hogy a különböző tanultsági fokok, milyen problémákhoz vezethetnek egy kapcsolatban. Persze ez nem általános szabály, de erős példával alá lehet támasztani. Kiemelt helyet foglalt el, hogy végzettség szerint hasonló pozíciója legyen a lánylétrán és nem jó, ha nagy különbségek vannak a párok között. A 22 éves néprajzos lány barátja csak érettségivel rendelkezik, de a fiú később szeretne diplomát szerezni, ami már azt is mutathatja a.) nem szeretné, ha a hölgy magasabb iskolai végzettséggel rendelkezne, mint ő, illetve b.) a nagy tudás és tájékozottság közti különbségeket be szeretné hozni. Érdekes, hogy míg az egyik joghallgató szerint az ideálisabb párkapcsolat titka a közös végzettség, közös életvitel, addig a másik joghallgató szerint, két karrierista nehezen találja meg a közös hangot, pont azért, mert túlságosan hasonlítanak. *„Mert mindenkinek első a saját karrierje és csak utána helyezi a párkapcsolatot.”* Mégis úgy képzelem a leendő párja hasonló státuszú lesz, mint ő. *„Amilyen szinten én vagyok, ő is olyan szinten legyen.”*

„Nagy elvárásaim vannak egy férfivel szemben. Talán meg sem született az a férfi, aki megfelelné. De igen, csak Mester Tamásnak hívják...”

(joghallgató nő, 24 éves)

„Az nagyon-nagyon fontos, hogy legyen okos. Ha valaki nagyon okos, az velem nagyon sok mindent elfelejtett. Tehát, ha nincs vastag válla, széles bicepsz, akkor sem olyan probléma, ha olyan okos. Legyen inkább szellemileg ápoltság, mint.... Legyen udvarias, türelmes, odaadó, mindenféle elvárásom van és lehet, hogy pont ez, hogy túl sok.” (joghallgató nő, 24 éves). De mosolyogva mondta, hogy tudja, hogy egyszer lehet, eljön az a férfi, aki nem lesz se túl okos, se túl helyes és bele fog szeretni. Tudja nagyon jól, hogy ez a helyzet is bekövetkezhet, de ezek az elvárásai. *„És ha eljön Amor nyíla,*

minden felborul és lehet, hogy hozzá igazítom az elvárásaimat. Legyen rövid hajú, mert ő rövid hajú, legyen okos, mert ő okos...” Mindegyik lány úgy gondolja, hogy egy férfi legyen „udvarias”, „figyelmes”, „türelmes”, „segítőképz”, és „ne felejtse el az évfordulókat”. *„Támogasson engem és tudjon biztos anyagi hátteret biztosítani nekem.”* (néprajz szakos női hallgató, 22 éves)

„Én konzervatívabb felfogású vagyok, de nem úgy, hogy gyermeknevelésre és konyhába szánták a nőket. Én szeretem, ha a férfi-női szerepek megmaradnak, és nem fordul át teljes mértékben, de én is inkább ezt a konszenzuson alapuló férfi-női szerepeket tartom jónak. Nem akarok átfordulni ebbe a túl liberális szemléletbe, de mindenféleképpen segítjük a másikat”

(szociológia szakos hallgató, férfi, 23 éves)

„A férfias munkát ne csinálja nő, mert veszélyes. Nekem is rosszul esne a férfiúi önbecsülésnek, hogyha olyan dolgokat csinálnának a nők, ami idáig a férfi dolga volt. Tehát ne fúrjon-faragjon, mert talán nem is ért annyira hozzá, meg hát szerintem így van rendjén.”

(szociológia szakos hallgató, férfi, 23 éves)

„Én inkább a tradicionálisabb értékrendet vallom. Nekem fontos az, hogy majd legyen gyereke, legyen egy férjem, legyen egy hagyományos családmódel. Nekem mindig is ez volt az álomképe. Persze modern is vagyok abból a szempontból, hogy azt gondolom, hogy egy nőnek is karriert kell építeni. Az meg, hogy a háztartást fenntartsa, az igen is a nőnek a feladata. Egy nőnek a feladata, hogy családias légkört teremtsen.”

(Szociológia szakos női hallgató, 23 éves)

„Én hiszek abban, hogy lehet ötven évig együtt élni”

(Szociológia szakos női hallgató, 23 éves)

A párkapcsolatban élők egyenlő félként kezelik partnerüket, és (szinte) mindent megbeszélnek egymással ha szükséges, nem restek kikérni egymás véleményét sem. A történelem szakos fiúnak azért romlott meg az előző kapcsolata, mert túlságosan rákényszerítette akaratát a barátnőjére, - ezt utólag belátja. A 23 éves szociológia szakos lányhallgatónál pont fordított helyzet alakult ki, a lányra hárult minden felelősség és minden döntéshozatal, ami a kapcsolat megromlásához vezetett. *„Igenis legyen a páromnak egy saját véleménye, találjuk meg az arany középutat. Én nem szeretem, ha mindenben nekem kedveznek, igen is legyen saját véleménye egy férfinak.”* (Szociológia

szakos női hallgató, 23 éves) Az elmondottak alapján az rajzolódik ki, hogy a hallgatók szeretik a párkapcsolatban egyenlő félnek érezni magukat, és nem tartják jónak se az alárendelt, se a fölérendelt szerepet. De azért megjegyezte az egyik férfi: *„Több tanácsot ad egy nő, mint amennyire szükségünk van.”* Mondja a szociológia szakos férfihallgató. Ezt megerősítette a számvitel és pénzügyi szakos női hallgató, *„Én el szoktam mondani a véleményemet, hogy hogyan látom. Ha ő mesél valamit, én elmondom róla a véleményemet, ő is elmondja, de főleg én szoktam elmondani a véleményemet, ha kéri, ha nem.”*

„Én általában szeretem megbeszélni a dolgokat, szóval én úgy vagyok vele, ha lehet, akkor ne az legyen már, hogy az egyikőnk eldönt valamit, hanem, akkor beszéljük meg, és akkor jussunk kompromisszumra, legyünk demokratikusak, hallgassuk meg a másikat és akkor együtt döntünk.”

(magyar szakos női hallgató, 25 éves)

Kilencen egyformán vélekedik a családalapításról. Szeretnének megházasodni, de csak később. Mindegyikük úgy gondolja, hogy nem kell elkapkodni a házasságot, először ki kell próbálni, hogy hogyan tudnak együtt élni (összeköltözés), és csak utána jöhet a házasság gondolata.

„Fontosnak tartom a házasságot, de először meg kell próbálni együtt élni. Ha esetleg nem működik, még az elején jöjjünk rá, hogy nem illünk össze. Így biztosan nem hozunk elhamarkodott döntéseket.”

(néprajz szakos női hallgató, 22 éves)

„Nem szeretnék csak azért megházasodni, mert 27 éves vagy 30 éves vagyok.”

(női joghallgató, 24
éves)

„Mielőtt két ember összeköti az életét, fontos, hogy megismerjék egymást. Igazából, lakva ismertetik meg az ember. Fontos, hogy össze tudják hangolni egymás életét.”

(magyar szakos női hallgató, 25 éves)

„Házasságpárti vagyok mindenféleképpen, viszont előtte összeköltözéssel. De abba nem akarok beleszaladni, hogy összeházasodok valakivel, összeköltözünk és három-négy év múlva rájövünk, hogy nem tudunk együtt élni. [...] Olyan emberrel akarok összeházasodni, akivel úgy érzem, hogy flottul fog menni minden.”

(szociológia szakos hallgató, férfi, 23 éves)

Mindenképpen szeretnék harminc éves korom előtt szülni, és házasságban. Nekem fontos lenne az, hogy férjem legyen. Legyünk férj és feleség.”

(Szociológia szakos női hallgató, 23 éves)

„Egy házasságban, csak ott van az a kötelék köztünk.”

(számvitel és pénzügyi szakos női hallgató, 24 éves)

Érdekes, hogy a hallgatók nem használják az élettárs szót, helyette körbemagyarázzák, vagy azt mondják, hogy „együtt lakunk”. A huszonéveseknél ritka hallani ezt a szót, a társadalmi változásokkal a megnevezések is formálódnak.

Először le kell diplomázni, néhány évet dolgozni a munkaerőpiacon és, ha már fix kapcsolata van, és anyagilag is meg tudják teremteni gyermekének azt, amit meg kell, akkor és csak akkor akarnak gyermeket vállalni. A női hallgatók gyermekszülés után, szeretnének visszatérni a munka világában, maximum két-három évet akarnak csak otthon maradni gyermeküknek.

„Most nem is keresem ezt a lehetőséget, most a tanulás a legfontosabb. Ez lehet, hogy hülyén hangzik, vagy mazochista, de most ez a legfontosabb. Én azt tudom, hogy tizedeken múlhat egy minősítés a diplománál, hogy summa cum laude, vagy csak cum laude, és azon meg egy állás múlhat.”

(női joghallgató, 24 éves)

„Mindenféleképpen a karrierre szeretném helyezni a hangsúlyt, hogy megalapozzam a jövőmet, és utána –tehát úgy 3-4 év múlva- jöhet a család. Először mindenféleképpen a tanulmányaim, és a munka. Természetesen összeköltözhetünk a párommal, de gyerekeket még nagyon nem szeretnék, csak majd később.”

(néprajz szakos női hallgató, 22 éves)

„Félek tőle, hogy a gyermek akadályozni fog a karrieremben. Ezért is próbálom kitolni a gyerekszülést minél jobban, mint oly sok nő, hogy addigra minél több mindent elérjek.”

(néprajz szakos női hallgató, 22 éves)

„A családalapítás előtt még szeretnék egy magasabb pozícióba kerülni, ahova vissza tudok menni a gyermekvállalás után.”

(női joghallgató, 23 éves)

„Ráérek még, igaz nem is nagyon akarok férjhez menni. De egyelőre nem tervezem, hogy férjhez mennék, és egyelőre gyereket sem szeretnék. Lehet, hogy én most túl önző vagyok, de hogyha lenne egy gyerek utána már nem az én életem lenne, onnantól kezdve nekem fel kell adnom önmagamat. Nem tudom mikor fog beérni a fejem lágya, mikor fogom úgy érezni, hogy nekem szükségem van egy gyerekre. De egyszer szeretnék gyereket.”

(magyar szakos női hallgató, 25 éves)

Érdekes, hogy azok a női hallgatók, akiknek van fiú testvér megemlítették, hogy az ő és testvére nevelésében voltak nemi különbségek, és ezt nem tartják jónak. Ennek ellenére, mégis úgy gondolják, hogy ők is különbséget fognak tenni a gyereknevelésben nemi alapon. A lányokat nőiesebb szerepre szocializálják, míg a fiúkat férfiasabbra.

Öt női hallgató semmi esetre sem adná át a gyermeknevelést párjának, viszont a többieknek nem okozna problémát, még a férjhallgatóknak sem, főleg, ha a nő a fő jövedelemforrás.

„Az embernek a büszkeségét félre kell tenni a család miatt. Bár nem tudom, hogy apámnak vagy nagyapámnak azt mondanám megyek GYES-re, főleg nagyapám ő kifordulna vallásából, de én megcsinálnám ”

(szociológia szakos hallgató, férfi, 23 éves)

„Én szeretnék, szorosabb a kapcsolata a gyermeknek az anyával, főleg ilyen kiskorban. Furcsállnám egy kicsit, ha a férjem lenne otthon a gyerekekkel.”

(számvitel és pénzügyi szakos női hallgató, 24 éves)

Erős és határozott ívet látok az alanyaim jövőképében. Mindannyian úgy képzelik a jövőt, hogy a diploma megszerzése után karrierépítéssel foglalkoznak. Ha van idejük, energiájuk illetve, ha szembetalálkoznak a szerelemmel, élnek a lehetőséggel és adnak egy esélyt a kapcsolatnak. De nem hamarkodják el a döntéseket,

először összeköltözés és a későbbiekben esküvő. Az egyik szociológus alany még az összeköltözés gondolatától is elhatárolódik, ő hisz a házasság intézményében, és minél hamarabb szeretne férjhez menni, és családot alapítani. Kettősséget érez saját lényében is, mert egyszer az idilli családképet látja jövőképeként, máskor céltudatos, törekvő nőként szerepel. Egyikőjük se tett utalást arra, hogy szívesen választanának szingli életet, esetleg elhatárolódnának a házasság intézményétől, vagy nem szeretnének gyermeket. Sőt, határozott –későbbi- tervek között szerepel a családalapítás. Többségük két gyereket szeretne, de a történelem szakos férjhallgató csak egyet szeretne, hogy annak meg tudjon adni mindent, és ne legyen az, hogy az egyik gyerek féltékeny a másikra.

A joghallgatókon erősen érződik a karrier-centrikusság, a két lány hasonlóan gondolkodik.

Női karrier is létezik”

(joghallgató nő, 23 éves)

„Ha a nőnek megvannak ugyanazok az értékei, ugyanolyan tudása, miért ne végezhetné ugyanazt a munkát, mint egy férfi.”

(számvitel és pénzügyi szakos női hallgató, 24 éves)

„Egy relatíve jólétet el kell érnem, mert én úgy érezném jól magam”

(szociológia szakos hallgató, férfi, 23 éves)

A világunkat modernnek látjuk, de egyikőjük sem helyezné a karriert a család elé. A magyar családmódel mindenkiben ott él, annak ellenére, hogy modern felfogású, fiatal értelmiségről van szó.

„Inkább maradnék otthonélő háziasszony, aki a háztartásban van, mint az, hogy napi tizenkét órát dolgozzak, annak nincs semmi értelme, hogy állandóan dolgozzak, és se a férjemmel, se a gyerekeimmel nem találkozok.”

(Kommunikáció –és médiatudomány szakos hallgató, 24 éves)

„Jelenleg egy jó egzisztencia megteremtése lebeg a szemem előtt, legyen egy aránylag jó munkahelyem, egy jó fizetésem, amiből el tudok kezdeni építkezni, a ranglétrán felfele haladni, és utána a gyerek. Csak azt sem akarom, hogy negyven éves vagyok és megszületik a gyermekem, és akkor mire ő húsz éves lesz, vagy egyetemre előtt áll, lassan én nyugdíjba megyek.”

(szociológia szakos férfihallgató, 23 éves)

„Az, hogy én ne dolgozzak, legalábbis minimálisan ne az elképzelhetetlen. Szerintem fontos az, hogy egy nő kiteljesedjen a karrier területén. Hiába hagyományos értékeket vallok, én azzal nem értek egyet, amikor azt mondja a nő, hogy én a két gyermekemre vagyok a legbüszkébb, mert büszkének kell lennie arra is, hogy elérte azt, hogy munkahelye van”

(Szociológia szakos női hallgató, 23 éves)

„A családot nem adnám fel a karrier miatt. A filmekben is lehet látni, hogy öregen ott ül, és akkor ott van a macskája... Én inkább azt szeretném, ha várnám az unokáimat. Nem tudnám elképzelni, hogy öreg koromban csak a macskákat simogatom. „

(számvitel és pénzügyi szakos női hallgató, 24 éves)

A családból hozott értékek nagyon fontos helyet foglalnak el a hallgatók életében. Nem gondolják, hogy ezeket szívesen maximálisan továbbörökítenék saját gyermekeiknek, az ő szüleik sem tökéletesek. De a pozitív értékeket, amiket ők annak gondolnak, azokat szeretnék továbbadni, és ezeket kipótolni másabb és újabb értékekkel.

Az alanyaim tisztában vannak azzal, hogy a diploma megszerzése után, nem nekik fogják felajánlani a miniszterelnöki széket, de bíznak benne, hogy a karrier létrán szépen, de biztosan fel tudnak kapaszkodni, és minimum egy középvezetői, de esetleg egy vezetői pozíciót elérhetnek. Ezt a gondolatot erősebben éreztem a jogász- és a férfihallgatóknál, ők karrier centrikusabbak, törtetőbbek és törekvőbbek. Mindent megtesznek azért, hogy sikereket érjenek el.

Egyik megkérdezett női hallgató sem szeretné ha kitarzott illetve eltartott lenne.

„Én ilyet soha nem akarok!” nyomatékosított meg a magyar szakos hallgat. *„Az kizárt dolog, hogy én otthon üljek vagy, hogy háztartásbeli legyek. Nem akarom, hogy engem eltartsanak, meg én nem akarok bezárva élni. „*

(magyar szakos női hallgató, 25 éves)

„A nőket ugyanolyan jogok megilletik, mint a férfiakat.”

(történelem szakos férfighallgató, 15 éves)

„Nekem nagyon szimpatikus az, ami az északi országokban működik, hogy a nők rész munkaidőben visszamehetnek dolgozni, négy órában, vagy akárhogy. Nekem ez sokkal szimpatikusabb, mint ami itt működik, hogy a nőket kivonjuk a munkaerőpiacról négy-öt évre.”

(magyar szakos női hallgató, 25 éves)

Az interjú alanyaim elfogadják a női emancipációt, de egyes sarkalatos pontokban fenntartásokkal kezelik. Erre a következő két idézet a legszemléletesebb példa:

„A női emancipációt fenntartásokkal kezelem. Csak pár évvel ezelőtt egy híradóban láttam egy ilyet, hogy női egyenjogúságért harcoló aktivisták a parlamentben piros lapot tartottak fel, hogy a parlament fele nő legyen. Egy állam igazgatását nem lehet nemi alapon meghatározni. Oké, hogy egyenjogúsítunk, de mi lenne, ha azt mondanám, hogy a varrodákban a munkások fele legyen férfi, aki egy gombot nem tud felvarrni. Csak azért is ne legyen egy nő olyan poszton, aki nem ért hozzá, ha meg ért, akkor induljon el a választásokon. Én úgy gondolom, néha ezzel a túlzott női emancipációval átesünk a ló túloldalára, de egyébként támogatom az egyenjogúsítást.”

(szociológia szakos férfighallgató, 23 éves)

„Az emancipáció előny is hátrány. Harminc éves korunkig tanulhatunk, de lehet, hogy lekéssük azt, hogy megalapozzuk azt a párkapcsolatot, amiből később házasság lesz.”

(Szociológia szakos női hallgató, 23 éves)

A női emancipáció már a szülők többségénél is érezhető, de ez főleg a döntéshozatal területére terjed ki. A régi tradicionális férfiközpontúság tíz esetből nyolcra nem jellemző. A mai fiatal, egyetemista lány generációnál már a domináns amazon szerep érződik. Modern vonalak az egyenlőség és a családalapítás területén, de a régi klasszikus, vagy inkább biológiailag bekódolt génmozgások az anya szerepet illetőleg. Lehet, hogy kitolják a gyermekvállalás idejét, de nem akarnak lemondani, erről az Isteni áldásról. Ahogy a nagyszüleiktől látták, a család mindenekelőtt, és ahogy a saját életüket szeretnék uralni, így a karrier is döntőszerepet játszik életükben. Ez a kettőséget próbálják egy bizonyos kor után megtartani. Fontos az önmegvalósítás, a kiteljesedés, de, ha a biológiai óra ketyeg, akkor az ketyeg.

Összefoglalás

Hipotézisem helyállónak bizonyult abból a szempontból, hogy a megkérdezett egyetemisták még hordozzák magukkal a tradicionális családmódel jegeit, de döntő többségben az emancipációs vonalat követik. A megkérdezett alanyok kisebb része tradicionális beállítottságú, de az általam készített interjúk alapján nem lehet általánosítani, ezek inkább csak illusztrációi a kérdéskörnek. Ahhoz, hogy emancipálnak mondjuk a debreceni egyetemistákat nagyobb számú megkérdezett véleményének vizsgálatára lenne szükség.

Nagy valószínűséggel az általam megkérdezettek családjai inkább modernebb eszméket vallanak, mindazonáltal ez nem jelenti azt, hogy a családi tradíciók háttérbe szorultak volna. Érdekes, hogy a megkérdezettek döntően első generációs értelmiségiek, ami azt jelenti, hogy többnyire akkor sikerül egyetemre kerülniük, ha a családban jelen van az emancipáció elfogadása.

A megkérdezettek a párkapcsolatukban is modernnek, bár általában elfogadják a hagyományos családmódellet. Igazodva a hazai és nemzetközi trendekhez a házasság időpontját későbbre tervezik, de valamennyiük tervében szerepel a próbaházasság.

A tíz megkérdezett debreceni egyetemista a női emancipációt támogatja és elfogadja, de vannak fenntartásaik ezzel szemben. Úgy vélik, meg kell találni az egyensúlyt a férfi-női szerepek között, mind a családon, mind a társadalmon belül. Egy nő legyen nőies, egy férfi legyen férfias egyenlő eséllyel az élet minden területén. A hagyományos nemi szerepek maradjanak meg, de az élet más területén az egyenlőség jellemezze az embereket.

Egyéni életvitel szempontjából az emancipációnak megvannak az előnyei és hátrányai is. A megkérdezett fiatalok egyfajta „tudathasadásban” élnek, elfogadják a hagyományos családmódellet, de elbizonytalanítják ennek esélyeit.

A 70-es években különböző publicisztikai terepen vita kerekedett Fekete Gyula „*Éljünk magunknak*” című könyve kapcsán, mely az anyaság vállalásának vagy elutasításának vonatkozásait ellenezte, s melynek elhíresült szlogenje „*Kicsi vagy kocsí*” volt, tehát főként a szociális kérdések megoldatlanságában látta a népesség csökkenésének okát. A tudástársadalom új dimenziókat vet fel, hiszen a nők társadalmi szerepe kiteljesedésének feltétele az iskolai végzettség növekedése. Ez viszont a

családalapítás későbbre helyezését hozza magával. A társadalom egészének kellene megváltoznia ahhoz, hogy a női szerepek a családban és a munkában egyaránt kiteljesedjenek.

Felhasznált irodalom

- Bene Éva (2007): *Emancipációs bumeráng*. Budapest, Kairosz Kiadó
- Buda Béla:(1985): Női szerep-női szocializáció-női identitás. In (Koncz Katalin szerk.): *Nők és férfiak, Hiedelmek, tények*. Magyar Nők Országos Tanácsa, Kossuth Könyvkiadó 93-110. oldal
- Czibere Ibolya (2008): *Gender ABC*. Debrecen, Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék

http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:t2pJ_dUIficJ:equal.nfu.hu/download.php?docID%3D885+csoba+judit+%C3%BCvegplafon&hl=hu&gl=hu&pid=bl&srcid=ADGEESi_AqoAnyHOnkL-zjIC7K3yQikw7KYKhA1CF-1bYS-rIrHTS4W9GPPNVSAeE9mFEiQKx7IvzKCkcCXUDerfz9DZGNmrNFx6HYX7p8gEMSTpko9GdKnEHXGw1G6a_R19n3tgIAw&sig=AHIEtbTyVqyAj8ObV93cLoDl4vna18EaQ&pli=1 Utolsó letöltés: 2011. március 18. 23:48
- Éber Márk Áron (2007): *Élménytársadalom*. Budapest, ELTE Társadalomtudományi Kar 25-56.oldal
- Fekete Gyula (1972): *Éljünk magunknak*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, Magyarország felfedezése sorozat
- Fn.hu (2010): *Alig lesz nő a parlamentben*. (2010. május 15. 14:30)
http://www.fn.hu/valasztas2010/20100427/alig_lesz_no_parlamentben/
- Utolsó letöltés: 2011. március 29. 01:11
- Gázsó Ferenc- Laki László (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Budapest, Napvilág Kiadó 57-102. oldal
- Gerhard Schulze (2000): Élménytársadalom, *Szociológiai Figyelő*, 2000/1-2. szám 135-157. oldal http://www.prazsak.hu/schulze_elmenytarsadalom.pdf Utolsó letöltés: 2011. március 29. 19:35
- Hernádi Miklós (1988): *Nemek és Igenek a feminizmus vitaanyagából*. Budapest, Minerva 207-225. oldal
- Hrubos Ildikó (1994): A férfiak és nők iskolai végzettsége és szakképzettsége. In (Hadas Miklós szerk.): *Férfiuralom - Írások nőkről, férfiokról, feminizmusról*. Budapest, Replika Kör 196-209. oldal
- H. Sas Judit (1984): *Nőies nők és férfias férfiak*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Joan Wallach Scott (2001): Társadalmi nem (gender): A történeti elemzés hasznos kategóriája. In. (Joan Wallach Scott szerk.): *Van-e a nőknek történelmük?*Budapest, Ballassi Kiadó 126-161. oldal

- Joó Mária (2007): Beauvoir és/ vagy Foucault?- A humanista feminizmus esélye. In (Séllei Nóra szerk.): *A nő mint szubjektum, a női szubjektum*. Debrecen, DEENK Kossuth Egyetem Kiadó 58- 76. oldal
- Karády Viktor (1994): A társadalmi egyenlőtlenségek Magyarországon a nők felsőbb iskoláztatásának korai fázisában. In (Hadas Miklós szerk.): *Férfiuralom - Írások nőkről, férfiakra, feminizmusról-*, Budapest, Replika Kör 176-196. oldal
- Kiss László (2009): Medikák a cselédbejáróban, avagy orvostörténeti kuriózumok az emancipáció magyarországi történetéből. *Mozaik História*, 19. évf. 4-5. szám, 358-360 oldal
http://www.elitmed.hu/upload/pdf/medikak_a_cseledbejaroban_avagy_orvostorteneti_kuriozumok_az_emancipacio_magyarorszagi_tortenetebol-3730.pdf Utolsó letöltés: 2011. március 27. 18: 10
- Kiss Róbert (2005): Nők a politikában - Avagy milyen nemű a közélet Magyarországon. In: (Palasik Mária - Sipos Balázs szerk.): *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*. Budapest, Napvilág Kiadó 230-241. oldal
- Kristi Lemm és Mahzarin Banaji (2003): A nőekkel és a férfiakkal kapcsolatos tudattalan attitűdök és hiedelmek. In (Mahzarin Banaji szerk.): *Rejtőzködő attitűdök és sztereotípiák*. Budapest, Osiris kiadó 255-282. oldal
- Koncz Katalin (2005) :Női karrierjellemzők: esélyek és korlátok a női életpályán, . In: (Palasik Mária - Sipos Balázs szerk.): *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*. Budapest, Napvilág Kiadó 57-78. oldal
- Koncz Katalin (1994): Nők a rendszerváltás folyamatában. In (Hadas Miklós szerk.): *Férfiuralom - Írások nőkről, férfiakra, feminizmusról-*. Budapest, Replika Kör 1994. 209-223. oldal
- Kovács Mónika (2001): A női főnök és az üvegplafon. A gyengébb nem munkahelyi előmenetele a férfiakéval szemben eleve korlátozott. *Népszava* (2001.11.23.)
<http://www.tebolyda.hu/faliujsag/sajtofigyelo/200111/noifonok.htm> Utolsó betöltés: 2011. március 28. 01:28
- Lévai Katalin (2005): A magyarországi feminizmusról. In: (Palasik Mária - Sipos Balázs szerk.): *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*. Budapest, Napvilág Kiadó 171-186. oldal
- Madonna Kolbenschlag (1999): *Búcsúcsók Csipkerózsikától*. Budapest, Csokonai kiadó
- Martha Lampland (1994): Feminizmus és társadalomkutatás. *Férfiuralom - Írások nőkről, férfiakra, feminizmusról-*. Budapest, Replika Kör 55-62. oldal

- Nagy Beáta (1994): A nők kereső tevékenysége Budapesten a 20.század első felében. In (Hadas Miklós szerk.): *Férfiuralom - Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról*-. Budapest, Replika Kör 155-176. oldal
- Nancy J. Chodorow (2000): *A feminizmus és a pszichoanalitikus elmélet*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó 39-69 oldal
- Natalie Zemon Davis (2001): „Nőtörténelem” átalakulóban: az európai helyzet. In. (Joan Wallach Scott szerk.): *Van-e a nőknek történelmük?*. Budapest, Balassi Kiadó 95-126. oldal
- Neményi Mária (1994): Miért nincs Magyarországon nőmozgalom? In (Hadas Miklós szerk.): *Férfiuralom - Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról*-. Budapest, Replika Kör 235-246. oldal
- Pierre Bourdieu (1994): Férfiuralom. In (Hadas Miklós szerk.): *Férfiuralom - Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról*-. Budapest, Replika Kör 7-54. oldal
- Rosalind Miles (2000): *Az idő leányai*. Budapest, Balassi Kiadó
- Rosi Braidotti (2007): *Egy nomád térkép*. Budapest, Balassi Kiadó
- Sándor Klára (2007): Az üvegplafon széttörése. *Népszabadság Online*. (2007. augusztus 27.) <http://www.nol.hu/archivum/archiv-461959> Utolsó letöltés: 2011. március 18. 01:48
- Séllei Nóra (2007): A nő mint szubjektum, a női szubjektum. In (Séllei Nóra szerk.): *A nő mint szubjektum, a női szubjektum*. Debrecen, DEENK Kossuth Egyetem Kiadó. 7-16. oldal
- Simon Viktória (2008): *Szex és más Fejedelmi szerelmi leckék - Nők, akik a háttérből irányították a történelmet (és a férfiakat)*.
http://www.nlcafe.hu/szexesmas/20081118/fejedelmi_szerelmi_leckek_-_nok_akik_a_hatterbol_iranyitottak_a_tortenelmet_es_a_ferfiakat/ Utolsó letöltés: 2011. március 27. 18:38
- Szász Anna (1998): Feminizmus Magyarországon. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*. (9. évf.) 1. sz. 123-127. oldal
http://www.esely.org/kiadvanyok/1998_1/feminizmus_magyarorszagon.pdf Utolsó letöltés: 2011. március 27. 18:29
- Tóth Olga (2007): Nőnek lenni – társadalmi nem (gender) az egyenlőtlenségek rendszerében. *Magyar Tudomány, a Magyar Tudományos Akadémia folyóirata*. 2007/12. 1590. oldal <http://epa.oszk.hu/00600/00691/00048/13.html> Utolsó letöltés: 2011. március 21. 01:55
- Ute Gerhard (2006): *Lélegzetvételnyi szünet*. Budapest, Balassi Kiadó